

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Fakulta pedagogická

Katedra anglistiky

Diplomová práce

Pesimistický individualista George Orwell

Pessimist loner George Orwell

Vypracovala: Klára Kubcová

Vedoucí práce: PhDr. Jiřina Johanisová

2008

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním diplomové práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice

Klára Kubcová

Děkuji paní doktorce Jiřině Johanisové za odborné vedení, za čas, který mi věnovala, a také za cenné rady, které mi poskytla v průběhu vypracovávání této diplomové práce.

Anotace

Cílem této práce by měl být komplexní pohled na život a tvorbu George Orwella, jenž je téměř kanonicky spojován se dvěma závěrečnými díly své literární kariéry – bajkou *Animal Farm* a dystopií *Nineteen Eighty-Four*. Avšak celá jeho předchozí prozaická tvorba, ať už to jsou eseje, povídky, romány nebo reportážní črty, zůstává poněkud opomíjená, přestože právě tam je třeba hledat klíč k pochopení Orwellovy složité osobnosti, jeho nekonvenčních postojů i vnímání problematických událostí a jevů dvacátého století.

Annotation

The aim of this diploma thesis is to present a complex view on the life and writings of George Orwell, who is almost rigorously linked with the two novels that concluded his literary career – the fable of *Animal Farm* and the dystopian *Nineteen Eighty-Four*. But all of his previous prosaic works including essays, stories, novels and coverage features are rather neglected, although these are essential to the understanding of Orwell's difficult personality, his unconventional attitudes and his perception of problematic events of the twentieth century.

Obsah

Úvod.....	1
1. Pesimistický individualista.....	2
2. Život George Orwella.....	4
3. Orwellova názorová orientace.....	9
4. Eseje.....	14
5. Romány.....	18
6. Propojení života a fikce.....	20
6. 1 Barmské zkušenosti.....	20
6. 2 Na hranici bídy.....	26
6. 3 Opět na nohou.....	30
6. 3. 1 A Clergyman's Daughter.....	30
6. 3. 2 Keep the Aspidistra Flying.....	35
6. 4 Cesta na sever.....	39
6. 5 Proti španělskému fašismu a boj za objektivní pravdu.....	42
6. 6 Klid před bouří.....	47
6. 7 Časy válečné a poválečné.....	53
6. 7. 1 Animal Farm.....	55
6. 7. 2 Nineteen Eighty-Four.....	63
6. 8 Orwell a jazyk.....	70
Závěr.....	74
Summary.....	76
Seznam literatury.....	77

Úvod

George Orwell patří k významným britským spisovatelům první poloviny dvacátého století. Je rovněž vysoce ceněn jako esejista a novinář. Celá jeho tvorba je protkána a ovlivněna vlastními zkušenostmi, Orwell se v ní zaměřuje na nespokojenost se světem, na problém peněz, varuje před válkami, mocí a totalitními režimy. Brilantně a bez přetvářky se mu podařilo zachytit svět a dění kolem sebe tak, jak to vnímal on sám. Dokázal též velice trefně popsat totalitu, zrůdnost její moci a jen těžce se věří tomu, že se s komunismem v jeho plném rozkvětu nikdy nesetkal a totalitu na vlastní kůži neprožil. Též je velice zajímavý fakt, že jeho dílo je stále aktuální i dnes, osmapadesát let po jeho smrti.

Autor se ve svých dílech projevuje jako demokraticky orientovaný kritik společnosti s hlubokým sociálním cítěním vycházejícím z levicových pozic. Stal se vzorem pro mnoho spisovatelů budoucích generací, zejména takzvaných „rozhněvanců“ v 50. letech 20. století, kteří se identifikovali s mnoha jeho postoji. Vrcholem jeho tvorby jsou dvě politická díla, zvířecí bajka *Animal Farm* a román *Nineteen Eighty-Four*, které podchycují základní rysy totalitních režimů.

Ve své diplomové práci se zaměřím na celou osobnost spisovatele a na události a okolnosti, které ho vedly k psaní konkrétních děl. Prostřednictvím literární analýzy a historicko-komparativní metody se pokusím analyzovat a srovnat vlastní Orwellův život s osudy jeho hlavních hrdinů. Dále se zaměřím na hledání příčin, které autora vedly k pesimistickému životnímu postoji a negativnímu pohledu na svět. Budu se zabývat celou Orwellovou tvorbou, jeho názory, politickou orientací a hlubším rozborem všech autorových románů. Ty se pokusím sledovat a analyzovat chronologicky v časovém sledu tak, jak je spisovatel psal v jednotlivých obdobích svého života a poukázat na to, jak se jeho vlastní životní prožitky odrážejí v tvorbě.

1. Pesimistický individualista

Zamýšlíme-li se nad Orwellovým životem od útlého věku až do jeho těžkého odchodu ze života, tane nám na mysli stále totéž – nedostatek citu a lásky, který tak potřeboval. Již jako malý hoch byl velice citlivý a ze životopisu vyplývá, že vyrůstal v jakési izolaci bez kamarádů a přátel, které si se svou navenek uzavřenou povahou neuměl najít. Určitá samota, odstup a izolace zřejmě způsobily, že psychicky zbytečně brzy a předčasně dospěl. Již zde vzniká jeho silný sociální a kritický pohled na společnost a vztahy v ní. On sám byl na straně nedocenených, utiskovaných a přehlížených a jeho vnitřní pocity izolace musely být depresivní. Absence kontaktu s vrstevníky a přátelský kolektiv – to vše mělo za následek, že si nedokázal vytvořit normální mezilidské vztahy. Jestliže svou povahou a chováním navenek nikoho nepotřeboval, mohlo se stát, že byl v kolektivu i terčem různých narážek a posměchu.

Každý z nás potřebuje pocit sounáležitosti, vědomí, že někam patříme a že nás někdo potřebuje. Zdá se, že ani rodiče mu toto nedokázali dopřát. Zajistili mu sice dobré vzdělání, ale vnitřní pocity soudržnosti a lásky v rodině zřejmě nenacházel.

Je logické, že již zde, zmítán city a uzavřen do sebe sama, začíná mít sklony k pesimistickému smýšlení. Vždy cítil, že by chtěl něco změnit, ale nenacházel řešení. Nuceně se podroboval tomu, s čím vnitřně nesouhlasil. Byl jistě pilný v učení, svědomitý a bezproblémový žák a student, to však byla jen slupka, pod níž se skrývala duše plná pocitů bezpráví a touhy po spravedlnosti a rovnoprávnosti. To se ostatně odráží v celé jeho literární tvorbě. Již v jeho raných dílech vystupuje do popředí myšlenka sociální rovnosti a vyčleňování hrdinů, kteří nikdy neprožívali normální lidské štěstí. V celé jeho tvorbě je vidět mnoho autobiografických rysů – jistě i on se jako student upnul na

precizní plnění daných povinností, což nebylo v anglickém pojetí výuky zdaleka jednoduché. Právě tak jeho hrdinové poctivě plní to, co se od něho v rámci jeho postavení vyžaduje. Přesto však oni, stejně jako Orwell, ve svém životě nenacházejí ani štěstí, ani lásku či uznání společností.

Zdá se, že ve škole v Etonu se začíná rýsovat určité uvolnění a seberealizace. Složitý a nelehký život mladíka v neustále se opakujícím drilu anglického stylu výchovy však pokračoval i v práci policejního úředníka. Tím, že sám do té doby byl ve společnosti spíše ten utlačovaný, opomíjený a přehlížený, dokázal se vcítit i ve svých dílech, skryt za podobu hlavního hrdiny, do role, ve které byl on sám. Vytvořilo se v něm silné sociální cítění, které se táhne jako nit celou jeho tvorbou. Zmítán složitými a rozporuplnými pocity nenašel klid ani ve své práci. V jeho dílech tak vyplouvají na povrch vlastnosti lidí, kteří, ač vykonávají vše poctivě, správně a podle pravidel, cítí vnitřní nesouhlas se současným společenským řádem, ale navenek nedokáží najít řešení. Tento silný rys – individualismus – je typický právě pro věčného pesimistu Orwella. V každém z jeho děl je kousek jeho samého. Proto je tak důležité a podnětné zamýšlet se nad jeho krátkým a nelehkým životem, neboť dává do svých děl sám sebe a alespoň svým literárním zpracováním řeší své složité životní postoje.

2. Život George Orwella

George Orwell, vlastním jménem Eric Arthur Blair, se narodil 25.června roku 1903 v britské Indii, v bengálském městě Motihari. Jeho otec Richard Blair zde pracoval jako zaměstnanec britské koloniální správy dohlížející na obchod s opiem. Blairovi sice nebyli zámožní, ale nežili ve hmotné tísní. Sám Orwell později ohodnotil sociální status rodiny jako „*lower-upper-middle-class*“¹.

Matka s malým Erikem a jeho starší sestrou Marjorií ale brzy odjela do Anglie, kde děti začaly chodit do školy. Eric byl zapsán na poměrně prestižní soukromou školu St. Cyprian's. Chlapci se však ve škole nijak zvlášť nelíbilo. Retrospektivně vylíčil své zážitky v eseji *Such, such were the Joys*² (1946, č. Takové to byly radosti) napsaném tři roky před smrtí. Orwell zachytil školu jako instituci autoritářského násilí a krutosti, v níž se cítil hluboce nešťastný, a to nejen kvůli přísné, mnohdy až nesmyslně prosazované disciplíně anglické školy, ale jistě i díky spolužákům, kteří ho nikdy nepřijali jako kamaráda.

Pocit outsiderství a osamělosti cítil i v rodinném prostředí, což je patrné opět z eseje *Such, such were the Joys*. Zde popisuje svůj složitý vztah k rodičům:

*„Looking back on my childhood, after the infant years were over, I do not believe that I ever felt love for any mature person, except my mother, and even her I did not trust, in sense that shyness made me conceal most of my real feelings from her... I merely disliked my own father, whom I had barely seen before I was eight and who appeared to me simply as a gruff-voiced elderly man forever saying 'Don't'.“*³

¹ Román *The Road to Wigan Pier*.

² V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *Inside the Whale*, 1940, č. Uvnitř velryby a jiné eseje, 1997.

³ Esej *Such such were the Joys*.

V roce 1917 získal Eric Blair už jako čtrnáctiletý chlapec stipendium umožňující mu studovat v Etonu, proslulé vzdělávací instituci anglických vyšších vrstev, která byla jinak vyhrazena dětem z velmi bohatých a aristokratických rodin. O letech strávených v Etonu se Orwell zmiňuje málo. Víme jen, že ve škole podle všeho vládlo tolerantnější ovzduší, které nebránilo osobnímu rozvoji. Eric byl na nejlepší cestě stát se úspěšným úředníkem státní správy a představitelem britské vládnoucí elity. O tři roky později absolvoval zvláštní školení pro britské koloniální úředníky a téhož roku byl jmenován policejním úředníkem v Barmě.

Orwella pronásledovalo vědomí, že kdykoli ve své funkci policejního inspektora trestal Inda či Barmánce, nebylo to chápáno jako akt spravedlnosti, ale jako útlak domorodého obyvatelstva koloniálním vetřelcem. Každý trest, i třeba spravedlivý a přísně zákonný, se tak stával aktem zvěle a útlatu a z viníků se automaticky stávaly oběti, často dokonce hrdinové. Není divu, že se Eric k velké nelibosti rodičů vzdal pohodlné, zajištěné existence a v roce 1927 z policejní služby odešel. Svě barmské zkušenosti popsal ve třech dílech: v románu *The Burmese Days* (1934, č. Barmské dny, 1998), ve vynikajícím eseji *Shooting an Elephant*⁴ (1936, č. Střelení slona) a v kratičkém eseji *A Hanging*⁵ (1931, č. Poprava oběšením).

Po odchodu z Barmy se rozhodl strávit několik měsíců mezi pařížskými a londýnskými pobudy a chudáky. Nakonec ze svých zkušeností umývače nádobí a amatérského tuláka, který na vlastní kůži poznal krajní chudobu, vytěžil svou první knihu nazvanou *Down and Out in Paris and London* (1933, č. Na dně v Paříži a Londýně, 1935). Zřekl se svého jména Eric Blair⁶ a vydal ji pod pseudonymem George Orwell⁷. V přijetí pseudonymu je někdy spatřován jakýsi psychologický mezník, tlustá čára za minulostí - za snobskou

⁴ V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *Inside the Whale*, 1940.

⁵ V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *Inside the Whale*, 1940.

⁶ Jméno Eric mu připomínalo jednoho samolibého snoba z jedné viktoriánské povídky.

⁷ George je patron Anglie a zároveň jedno z nejběžnějších jmen, Orwell je název jedné anglické říčky.

středostavovskou výchovou, a především za Barmou. Oficiálně si však jméno nikdy nezměnil.

V roce 1929 se rozhodl skoncovat se životem pod hranicí bídy. Našel si slušnou práci v časopisu *Adelphi*, kde začal publikovat své básně a různé recenze. V roce 1935 vydal román *A Clergyman's Daughter* (1935, č. Farářova dcera, 2000) a o rok později román *Keep the Aspidistra Flying* (1936, č. Bože chraň aspidistru, 2001). V létě téhož roku se Orwell oženil s Eileen O'Shaugnessy, s níž během druhé světové války adoptoval syna Richarda.

V letech světové hospodářské krize na prahu třicátých let napsal pro známou londýnskou nakladatelskou firmu Victor Gollancz knihu z anglického severu *The Road to Wigan Pier* (1937, Cesta k wiganskému molu).

V prosinci 1936 odjel do Španělska jako novinář, ale tamější události jej strhly natolik, že vstoupil do republikánské armády a rok bojoval proti Frankovi v občanské válce. Vedle zranění na krku, které nadosmrti znamenalo jeho hlas, zde také získal konkrétní poučení o sovětské politice a jednání komunistů. Orwell se v té době pokládal za antistalinského a antikomunistického revolučního socialistu. Své zážitky a zkušenosti ze Španělska popsal v knize *Homage to Catalonia* (1938, č. Hold Katalánsku, 1991). Tato kniha vyšla v roce 1938, kdy už byl Orwell zpět v Anglii. O rok později vydal román *Coming Up for Air* (1939, č. Nadechnout se, 2003), v němž je patrný vliv blížící se druhé světové války.

Po vypuknutí války se dobrovolně hlásil do armády, ale ze zdravotních důvodů nebyl přijat.

Za války pracoval v oddělení Dálného východu BBC, psal pro časopis *Horizon* a v listopadu 1943 se stal redaktorem levicového týdeníku *Tribune*.

Ve válečném období přispíval i do deníku *The Observer* a časopisu *New English Weekly*, napsal mnoho článků a věnoval se především esejistice. Jednotlivé eseje o anglické politice a společnosti vytiskl v knihách *Inside the Whale* (1940, č. Uvnitř velryby a jiné eseje, 1997), *The Lion and the Unicorn* (1941, Lev a jednorozec), *Critical essays* (1946, Kritické eseje) a v posmrtně

vydaných sbírkách *England your England* (1953, Anglie, tvá Anglie) a *Such, such were the Joys* (1952, Takové to byly radosti).

Ke konci druhé světové války Orwell dokončil alegorický román *Animal Farm* (1945, č. Farma zvířat, 1946). O možnosti, že by se mohlo jednat o analogii s reálně existujícími totalitními režimy, nepadla vzhledem k tehdejší mezinárodní situaci ani zmínka.

Po válce začal těžce nemocný Orwell pracovat na knize, která se měla původně jmenovat *The Last Man in Europe* a stala se světoznámou pod názvem *Nineteen Eighty-Four* (1949, č. 1984, 1984). V době, kdy kniha vyšla a vynesla autora na výsluní slávy a vrchol bohatství, ležel Orwell již dlouhou řadu dní v nemocnici s tuberkulózou.

Začátek roku 1949 a několik následujících měsíců strávil v nemocnici v Gloucestershire, odkud byl převezen do Londýna k plicnímu specialistovi Andrew Morlandovi, který jej přijal jako privátního pacienta. Tyto Orwellovy poslední týdny popisuje D.J. Taylor v článku *Last Days of Orwell*. Lékař i pacientovi přátelé si poměrně dlouho mysleli, že Orwellova choroba se vyvíjí pozitivně. I Andrew Morland se zpočátku domníval, že:

„...with sufficient care and treatment, he might reach the status of ‘good chronic’, able to potter about and undertake a few hours’ sedentary work a day.“⁸

Významnou událostí, která Orwella na pár dní vzpružila alespoň duševně, byla jeho svatba s třicetiletou ženou jménem Sonia Brownell. Skromná svatba se za přítomnosti několika málo přátel a jednoho doktora uskutečnila 13. října 1949 v jeho nemocničním pokoji. Důvody, které vedly mladou Soniu do náručí nemocí sešlého Orwella, zůstávají otázkou. Podle všeho ho nemilovala, a sňatek údajně neuzavřela ani kvůli penězům, protože její manžel byl na smrt nemocný a neměla tehdy tedy pádný důvod domnívat se, že se stane literární legendou. Nicméně svatba měla na Orwellovu psychiku blahodárny vliv:

⁸ Taylor, DJ: Last Days of Orwell, The Guardian, 15. 1. 2000.

„...despite his cadaverous state - he had lost so much weight that the doctors had trouble finding enough spare flesh to insert hypodermic needles - Orwell looked unexpectedly perky in it.“⁹

Orwell v nemocnici stačil přečíst první recenze románu *Nineteen Eighty-Four* a v posledních dnech života nadiktoval odpověď těm americkým recenzentům, kteří knihu vykládali jako útok na jakoukoli formu socialismu. Připomněl jim, že byl a je demokratickým socialistou.

Navzdory počátečním pozitivním předpovědím chřádl Orwell stále více. O Vánocích roku 1949 vypadal podle výpovědi svých přátel již skutečně špatně. Tou dobou ještě vtipkoval na svůj účet:

„I shall go to Switzerland next Wednesday, if I don't catch a cold.“¹⁰

Zemřel 21. 1. 1950 na silné plicní krvácení a byl pohřben podle obřadů anglikánské církve.

⁹ Taylor, DJ: Last days of Orwell, The Guardian, 15. 1. 2000.

¹⁰ Tamtéž.

3. Orwellova názorová orientace

Zamýšlíme-li se nad Orwellovým dílem v jeho celistvosti, vynořují se z proměnlivé změti neustálých paradoxů, protikladů, protimluvů a rozporů přece jenom dvě dominanty, dvě stálice, kolem nichž vše ostatní krouží. Tou první jsou jeho úzkostné pocity, obavy z budoucího střetu protichůdných názorů a projevy deprese, zoufalství a beznaděje z nastupující postmoderní plurality vnímání světa. Tou druhou je jeho víra v obyčejný zdravý rozum jedince. Snaží se vyjádřit to, že pouze individuální jednání je dobré, zatímco celý „podnik“ je předurčen k zániku. Orwellovým dílem tedy prostupuje jakýsi pesimistický individualismus.

„Almost certainly we are moving into an age of totalitarian dictatorships—an age in which freedom of thought will be at first a deadly sin and later on a meaningless abstraction.“¹¹

Totéž lze říci i o Orwellově osobnosti jako takové. On nikdy nevěřil v dobrou budoucnost, zastával názory a přesvědčení, že věci jsou špatné, a budou patrně ještě horší, a že zlo stejně nakonec převládne nad dobrem. Na první místo kladl jedince, jeho nezávislost a soběstačnost. Byl zaujat obranou individuální samostatnosti před nepřátelským pronikáním státu do jedincova myšlení, chování a jednání. A díky těmto jeho typickým názorům a postojům můžeme tedy George Orwella označovat za pesimistického individualistu.

„Reared for thousands of years on the notion that the individual survives, man has got to make a considerable psychological effort to get used to the notion that the individual perishes.“¹²

¹¹ Esej *Inside the Whale*.

¹² Orwell, G.: *As I please*, Tribune, 3 March, 1944.

Orwellovy úzkostné pocity z existence plurality názorů lze sledovat i v jeho novinovém příspěvku do *Tribune* s názvem *Revising History* ze dne 4. 2. 1944. Zde píše, že ještě v období první světové války se fakta všeobecně uznávala, tehdy ještě *Encyclopedia Britannica* čerpala informace do článků s válečnou tematikou částečně z německých pramenů:

„A certain degree of truthfulness was possible so long as it was admitted that a fact may be true even if you don't like it.“¹³

Interpretace druhé světové války z nacistických a opačných pozic se navzájem radikálně lišily a Orwell se obával, že:

„...which of them finally gets into the history books will be decided not by evidential methods but on the battlefield.“¹⁴

Jako příklad uvádí skutečnost, že německé rádio vysílalo zprávy o náletech Luftwaffe na Londýn v době, kdy byla německá letecká síla plně vytížena na území SSSR.

„For the purpose of a future historian, did those raids happen or didn't they? The answer is: If Hitler survives, they happened, and if he falls, they didn't happen.“¹⁵

Orwell v článku prohlašuje, že nároky Spojenců na vítězství podporuje naděje, že v případě úspěchu budou říkat méně lži než jejich protivníci. Domnívá se, že ve Velké Británii na rozdíl od totalitních režimů stále přežívá názor, že pravda se nachází vně člověka a musí být jedincem objevena, nikoli zkonstruována. Jelikož však nevěřil, že individualismus v budoucnosti zvítězí nad kolektivismem, lze jeho apokalyptickou vizi číst jako zoufalé varování před nemocí lidského rozumu a ztrátou osobní svobody, kterou pohltí obludnosti

¹³ Orwell, G.: *Revising History*, *Tribune*, 4. 2. 1944.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

totalitního socialismu. Podle všeho byl Orwell také prvním, kdo použil výraz „studená válka“, a to v eseji nazvané *You and the Atomic Bomb*¹⁶ (1945, Ty a atomová bomba), který byl poprvé otištěn v levicovém týdeníku *Tribune*, jehož byl Orwell za druhé světové války redaktorem. Zde píše:

*„We may be heading not for general breakdown but for an epoch as horribly stable as the slave empires of antiquity. James Burham's theory has been much discussed, but few people have yet considered its ideological implications - this is, the kind of world-view, the kind of beliefs, and the social structure that would probably prevail in a State which was at once unconquerable and in a permanent state of 'cold war' with its neighbours.“*¹⁷

Orwell byl spisovatelem bytostně angažovaným v politickém a mravním slova smyslu. Jelikož si však chtěl zachovat svůj individuální postoj, politická angažovanost pro něj proto nikdy neznamenal členství v nějaké politické straně.

*„For any writer who accepts or partially accepts the discipline of a political party is sooner or later faced with the alternative: toe the line, or shut up.“*¹⁸ ,

poznámenal Orwell v jednom ze svých nejznámějších esejů *Inside the Whale* (1940, V břicho velryby)¹⁹. Orwell byl kritikem západoevropské levice, především britské, jejíž iluze nemilosrdně ničil. Stejně důrazně a se stejným mravním přesvědčením však kritizoval kapitalismus. Nikdy nepřestal být socialistou, neboť věřil, že socialismus může být politickým vyjádřením lidské slušnosti a spravedlnosti. Zároveň ale socialisty nenáviděl, zvláště pak britské socialistické intelektuály, třebaže svým způsobem byl jedním z nich. K osvětlení Orwellovy politické orientace může do jisté míry posloužit jeho recenze knih F. A. Hayeka *The Road to Serfdom* (1944, č. Cesta do otroctví, 2004) a K. Zilliacuse *The Mirror of the Past* (1944, Zrcadlo minulosti), kterou Orwell uveřejnil 9. dubna 1944 v listu *The Observer*. Obě knihy vycházejí

¹⁶ V angličtině esej poprvé vyšel v levicovém týdeníku *Tribune*, 19. 10. 1945, dále pak ve výboru *Critical Essays*, 1946, v češtině nevydán.

¹⁷ Orwell, G.: *You and the Atomic Bomb*, *Tribune*, 19. 10. 1945.

¹⁸ Eсей *Inside the Whale*.

¹⁹ V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *Inside the Whale* 1940.

z podobných předpokladů, dovolávají se stejných autorit, a přesto předkládají protichůdný pohled na stejnou problematiku: Hayek zásadně obhajuje kapitalismus, v něm vidí svobodu jedince, kdežto Zilliacus ho vehementně odsuzuje a budoucnost vidí v kolektivismu.

„Yet each writer is convinced that the other's policy leads directly to slavery, and the alarming thing is that they may both be right...“²⁰

Obě knihy čtené dohromady vyvolávají v Orwellovi depresivní pocity.

„Capitalism leads to dole queues, the scramble for markets, and war. Collectivism leads to concentration camps, leader worship, and war.“²¹

Orwell je jeden z mála autorů, jejichž dílo můžeme označit za učebnicový příklad toho, jak se může spisovatel plodně zapojit do politického diskurzu. I když on sám si myslí, že:

„...no book is genuinely free from political bias. The opinion that art should have nothing to do with politics is itself a political attitude..“²²

Na toto tvrzení poté navazuje:

„Every line of serious work that I have written since 1936 has been written, directly or indirectly, AGAINST totalitarianism and FOR democratic socialism, as I understand it.“²³

Dovětek je zcela na místě, neboť demokratický socialismus Orwellova podání je poněkud zvláštního druhu - jakousi sentimentální utopickou představou, s lidmi žijícími v relativním dostatku pod vládou zdravého rozumu individua. Pokud toto vezmeme v úvahu, nepřekvapí nás, že Orwell, jehož pesimistické chápání lidské přirozenosti se rozvinulo zvláště po jeho zkušenosti ve španělské občanské válce, šokovaně přihlížel, jak je celý jeho život zbavován smyslu. Společnost, která by pro Orwella byla plně přijatelná, totiž nikdy

²⁰ Orwell, G.: Review: The Road to Serfdom by F. A. Hayek The Mirror of the Past by K. Zilliacus, The Observer, 9. 4. 1944.

²¹ Tamtéž.

²² Esej Why I write.

²³ Tamtéž.

neexistovala, neexistuje, a pravděpodobně nikdy existovat nebude. Důvod je velmi prostý: Orwellovu vizi společnosti, v níž základním principem je zdravý rozum, slušnost a pravda, lze v praxi jen velmi těžko naplnit.

4. Eseje

Orwelloy eseje bezesporu patří k vrcholným projevům anglického písemnictví a jakkoli jsou tématicky různorodé, dá se říci, že za každou stránkou těchto esejů můžeme spatřit tvář pesimistického individualisty George Orwella. Při hlubším zkoumání jeho esejů vyplývá, že z nich vždy promlouvá Orwell sám. Mluví tak bezprostředně, že i přes vzdálenost času a místa zní jeho hlas autenticky.

Orwelloy eseje se týkají nejen politiky, literatury či kultury obecně, ale komentují život své doby v celé jeho pestrosti. Autor čerpá ze zážitků z jednotlivých období svého života, přičemž největší část pochází z období války. Jeho eseje jsou mistrovské práce, v nichž úžasně elegantně zakrývá vlastní názor, který zůstane nevyřčen a který si čtenář musí domyslet. Orwell je duší a způsobem myšlení především, a víc než čímkoli jiným, literárním kritikem, protože se vždy, byť se střídavým úspěchem, snaží o kritiku co nejkonstruktivnější a poukazuje spíše na nedostatky tématu než na jeho přednosti. Ty zmíní až na závěr a jen jako drobnost. A právě toto je hlavní charakteristika Orwellových esejů: to nejpodstatnější je v nich vždy řečeno jaksi mimochodem, stranou. Orwell začne hovořit o nějakém tématu, pak je opustí, zabloudí někam jinam, a pak se nakonec velkým okruhem vrací k původnímu předmětu své úvahy. Tak například v eseji *Inside the Whale* začne psát o Henry Millerovi, pak dané téma opustí a jaksi mimochodem pojedná o britském modernismu dvacátých let, srovná jej s generací básníků a spisovatelů let třicátých, a teprve potom skončí zase u Millera.

Orwell si občas liboval v provokativně antiintelektuálních postojích vůči T. S. Eliotovi, Ezraovi Poundovi či W. H. Audenovi, kteří byli ve dvacátých letech i na počátku třicátých let mezi intelektuály v módě. Naopak velice ctil básnické kvality Rudyarda Kiplinga, jehož báseň *Mandalay* (1890, č. *Mandalay*, 1892) prý dokonce patřila k jeho nejoblíbenějším. Vedle určitých básnických kvalit,

které Kiplingovi nelze upřít, Orwella na něm totiž upoutávala další věc - „*his sense of responsibility, which made it possible for him to have a world-view, even though it happened to be a false one.*“²⁴, jak píše ve svém eseji *Rudyard Kipling*²⁵ (1942, Rudyard Kipling).

Orwelovy eseje vždy vycházejí z detailu, někdy dokonce z nepodstatného detailu. Jedním z mnoha příkladů je esej *Charles Dickens*, kde Orwell píše:

„*Dickens is a writer who can be imitated, up to a certain point.*“²⁶

Rozebírá zde jeden krátký úryvek z Dickensova díla, pojednávající o dítěti, které spolkló sestřin náhrdelník. Obdivuje nenahraditelný dickensovský detail - to, na co by nikdo jiný nepřišel, a tím je pečené skopové s bramborami. Je to něco naprosto nepotřebného, co celému příběhu nijak nepřispívá. Je to jakási ozdobná kudrlinka na okraj stránky, která vytváří tu zvláštní dickensovskou atmosféru. A právě tímto *nepodstatným detailem* se Orwell inspiroval. Tyto detaily nejsou jen ozdobou, ale do značné míry v nich spočívá poznávací hodnota Orwelových esejů.

Orwellův pesimistický postoj je patrný zvláště v jeho politických esejích. Na bídný stav anglické mluvy upozornil spisovatel svým esejem *Politics and the English language*²⁷ (1946, č. Politika a anglický jazyk). Jeho hlavním tématem je přesvědčení, že realita působí na jazyk a takto upravený, zkažený a zkorumpovaný jazyk realitu vytváří nebo alespoň spoluvytváří.

Orwell usiluje o lepší jazyk, který by ovlivnil jasnější myšlení jedince, jako první krok k politické regeneraci, protože právě politický jazyk je pro něj to

²⁴ Eсей Rudyard Kipling.

²⁵ V angličtině esej poprvé vyšel v deníku *Horizon*, únor 1942, dále pak ve výboru *Critical Essays*, 1946, v češtině poprvé vyšel ve výboru *Úpadek anglické vraždy a jiné eseje*, 1995.

²⁶ Eсей Charles Dickens.

²⁷ V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *Inside the Whale*, 1940.

nejhorší, co v současné době „...is designed to make lies sound truthful and murder respectable, and to give an appearance of solidity to pure wind.“²⁸

V jiném stěžejním eseji *Politics vs. Literature: An examination of Gulliver's Travels*²⁹ (1946, Politika versus literatura: Pohled na Gulliverovy cesty) se může zdát, že Orwellův jazyk, jindy tak živý, přesný, inteligentní a pronikavý, se náhle jeví jako lokálně umrtvený. Jedním vysvětlením může být fakt, že sám pravděpodobně porušil své rady o používání jazyka, o kterých se zmiňuje v eseji *Politics and the English language*.³⁰ Druhým může být skutečnost, že Orwell až příliš jednostranně chápe Swifta.

„...in his shrewder moments Gulliver is simply Swift himself, and there is at least one incident in which Swift seems to be venting his private grievance against contemporary Society.“³¹

Spisovatelův Swift je sice pesimistický a svým způsobem ho haní za to, že se nedokázal radovat ze života, ale na druhou stranu ve svém eseji vynaložil hodně úsilí, aby ho obhájil jako velkého spisovatele, k němuž sám Orwell chodil do učení.

Ale i spisovatel, který dokázal anglickou politiku podrobit sžravé, nemilosrdné kritice, je schopen mluvit o skvělém duchu Anglie. V eseji *The Lion and the Unicorn: Socialism and the English genius*³² (1949, č. Lev a jednorožec: Socialismus a génius Anglie), Orwell hovoří o Anglii jako o zemi, v níž se na rozdíl od mnoha jiných ctí zákon.

„When you come back to England from any foreign country, you have immediately the sensation of breathing a different air.“³³

²⁸ Esej *Politics and the English language*.

²⁹ V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *Inside the Whale*, 1940.

³⁰ Viz kapitola 'Orwell a jazyk'.

³¹ Esej *Politics vs. Literature: An examination of Gulliver's Travels*.

³² V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *The Lion and the Unicorn*, 1949, v češtině byl poprvé vydán ve výboru *Uvnitř velryby a jiné eseje*, 1997.

³³ Esej *The lion and the unicorn: Socialism and the English genius*.

Prohlašuje sice, že anglický volební systém je téměř otevřený podvod , ale vzápětí dospěl k tomu, že se Anglie jeví jako země demokracie, svobody, spravedlnosti a objektivní pravdy. Zde nacházíme další rys Orwellových esejů - patriotismus. Spisovatel v nich dokáže vidět anglické snobství a pokrytectví, ale také anglický hluboce morální postoj k životu, a dokonce laskavost anglické civilizace. Miloval venkov, zvířata a pociťoval silnou nostalgii po minulých dobách. Orwellův patriotismus spočívá v jeho vědomí, že anglická demokracie má sice mnohé nedostatky, ale v evropském kontextu se jeví jako nejlepší.

Orwellovy eseje jsou vskutku originální a jedinečné a právem se řadí k nejlepším esejům v anglickém jazyce. A i přesto, že s některými názory čtenář nemusí souhlasit, jsou jeho eseje všeobecně oceňované a obdivované.

5. Romány

Zatímco Orwellovy eseje bezesporu patří k vrcholným projevům anglického písemnictví, jeho realistické romány jsou více či méně průměrné. Důvod je jednoduchý: Orwell téměř nikdy nedokázal vytvořit přesvědčivou postavu, která by nebyla jeho autoportrétem. Neměl imaginaci romanopisce, ale imaginaci rozeného žurnalisty, reportéra a esejisty.

Všechny jeho romány se soustřeďují na nespokojenost myslícího jedince se společností, v níž žije a z níž se snaží nějak vymanit, což končí buď jeho smrtí nebo bolestným podrobením. Jeho hrdinové mají vždy autobiografické rysy a stejně jako v esejích můžeme vidět, že i z románů promlouvá ke čtenáři Orwell sám. Snaží se varovat lidstvo před krutostmi totalitního režimu, před násilným ovládnutím jedince státem a vnucováním mu konkrétních názorů. Apeluje na lidi, aby si zachovali svůj postoj, identitu a své myšlenky a aby nelhali ostatním ani sami sobě. Znovu a znovu se v jeho textech projevuje nezlomná víra v individuální svobodu.

Víra ve zdravý rozum předurčovala jeho věcný a střízlivý literární styl i jeho nechuť k jakékoli ideologii a k filozofickému myšlení. Z víry ve zdravý rozum se zrodila jeho úcta k obyčejnému skutečnosti i jeho nenávisť ke lži a lhaní. Tak z Orwellových románů opět vyvěrá jeho pesimistický individualismus.

I přesto, že jsou Orwellovy romány označovány jako průměrné, najdeme mezi nimi jeho nejslavnější a esteticky nejdokonalejší díla - romány *Animal Farm* a *Nineteen Eighty-Four*. Proslavily se víc než jeho mistrně napsané eseje. Důvodem bude to, že *Animal Farm* je alegorie, kde Orwell pracuje s obecnými typy a nepředpokládá realistické portrétování postav. A co se týče jeho nejproslulejšího díla *Nineteen Eighty-Four*, tak by se dalo říci, že kniha je daleko víc než románem jedinečným politickým esejem.

Sám Orwell se cítil být víc esejistou a žurnalistou než romanopiscem:

“I am not a real novelist anyway.... One difficulty I have never solved is that one has masses of experience which one passionately wants to write about... and no way of using them up except by disguising them as a novel.”³⁴

³⁴ http://findarticles.com/p/articles/mi_hb3440/is_200503/ai_n15092379

6. Propojení života a fikce

6. 1 Barmské zkušenosti

Mezi roky 1922 a 1927 působil Orwell v Barmě jako důstojník britské policie. Barma byla tehdy pokládána za indickou provincii a v hierarchii diplomatických a správních postů nebyla ceněna příliš vysoko. Blair zde byl jediným důstojníkem britského policejního sboru, který měl etonské vzdělání, a rozporuplnost, která provázela jeho zkušenost v soukromé škole St. Cyprian's a v Etonu, se v Barmě ještě vyostřila - trpěl neodbytným pocitem viny, že se stal součástí despotického a represivního aparátu koloniální správy. Toto špatné svědomí, které zde Eric Blair získal, když zblízka sledoval chod impéria a sám se na něm podílel, bylo zřejmě přímým podnětem k přerodu etonského odchovance Blaira v pozdějšího George Orwella, kritika politických a sociálních poměrů. Je také pravda, že barmská zkušenost zjitřila Orwellův přirozený smysl pro spravedlnost a přispěla k tomu, že se v dalším životě stavěl vesměs na stranu slabších a bezprávných.

Eric strávil v policejní službě plných sedm let. Za tuto dobu měl možnost dokonale poznat nejen mentalitu lidí žijících pod nadvládou britské imperiální správy, ale i fungování koloniálního mechanismu. Sociálně cítící Orwell měl velmi blízko k Barmáncům, naopak velký odstup si udržoval od koloniálních úředníků, kteří často svého postu využívali k posílení vlastního sebevědomí a kompenzaci nejrůznějších komplexů. Na druhé straně nelze přehlédnout, že sám Orwell mezi tyto úředníky patřil. On sám přiznává:

„But I was in the police, which is to say that I was part of the actual machinery of despotism.“³⁵

³⁵ The Road to Wigan Pier.

Není tedy žádným překvapením, že se do jeho kritiky britského kolonialismu vloudila trýznivá sebevýčitka a pocity frustrace.

„It is a stifling, stultifying world in which to live. It is a world in which every word and every thought is censored. In England it is hard even to imagine such an atmosphere. Everyone is free in England; we sell our souls in public and buy them back in private, among our friends... Free speech is unthinkable... Your opinion on every subject of any conceivable importance is dictated for you by the pukka sahibs' code. ...In the end the secrecy of your revolt poisons you like a secret disease. Your whole life is a life of lies... What do you care if the Indian Empire is a despotism,... a pukka sahib, tied tighter than a monk or a savage by an unbreakable system of taboos.“³⁶

Představa policejního inspektora Erica Blaira je jen těžko slučitelná s Georgem Orwellem, autorem románů *Animal Farm* a *Nineteen Eighty-Four*. Eric Blair měl rád Barmance a na koloniální vládu a britské koloniální úředníky, k nimž samozřejmě patřil také on sám, pohlížel s velkým odporem. Nálepku takového despotického úředníka přiděluje i známému spisovateli Rudyardu Kiplingovi. Na stránkách eseje *Rudyard Kipling* ho nazývá prorokem britského imperialismu, rozebírá Kiplingovy negativní stránky a jeho morální necitlivost.

„...there is a definite strain of sadism in him, over and above the brutality which a writer of that type has to have. Kipling is a jingo imperialist, he is morally insensitive and aesthetically disgusting.“³⁷

Tím, že se Kipling na rozdíl od Orwella ztotožňoval s oficiální vládnoucí mocí, byl k mnohým věcem v koloniální administrativě slepý. Na druhou stranu tak byl nucen přinejmenším uvažovat o zodpovědnosti a o věcech s ní spojených.

„In Moulmein, in lower Burma, I was hated by large numbers of people—the only time in my life that I have been important enough for this to happen to me.“³⁸

³⁶ *Burmese days*, s. 69.

³⁷ Esej Rudyard Kipling.

³⁸ Esej *Shooting an Elephant*.

Touto větou začíná jedna z Orwellových nerománových vzpomínek na Barmu, jeho krátký, ale skvělý esej *Shooting an Elephant*. Kromě popisných pasáží jsou v něm ve stručnosti obsaženy i některé základní motivy románu *Burmese Days* - nechuť k impériu, kterou Orwell sdílel se svým románovým hrdinou Florym, ale také upřímný pocit vlastních pocitů vůči domorodcům.

„Theoretically—and secretly, of course—I was all for the Burmese and all against their oppressors, the British.“³⁹

Během svého působení v Barmě si Orwell utvořil na britský koloniální systém vyhraněný názor, který podrobně popsal v románu *Burmese Days*. Odráží se zde především jeho protikoloniální cítění - a to natolik ostře, že román vyšel poprvé nikoli v Británii, kde se vydavatelé obávali soudního procesu, ale ve Spojených státech. Soucítit s utiskovanými Barmánci a získal k nim i určitou úctu - úctu k individuální činnostem a zodpovědnosti, byť byla ve službách pochybného systému. Právě individuální jednání Orwell tolik ctil a uznával.

Děj románu *Burmese Days* je situován do malého hornobarmského městečka Kyauktada. Zde v té době žilo asi čtyři tisíce lidí, včetně několika stovek Indů, pár desítek Číňanů a sedmi Evropanů. Malá komunita evropských usedlíků se v době volna scházela téměř výhradně ve společenském klubu, jenž se stal místem, kde se mísily příběhy, vtipy, pomluvy, hádky a alkoholové dýchánky.

Nositelem jistých autobiografických rysů a především tlumočnickem Orwellových názorů v románu je hlavní hrdina John Flory. Jeho závěrečná sebevražda může vzbuzovat poněkud zavádějící očekávání, že i sám autor takto ukončí svůj život. Proto nesmíme brát autobiografický charakter románu doslova.

³⁹ Esaj *Shooting an Elephant*.

Evropan Flory v Kyauktadě pracuje uprostřed pralesů jako zaměstnanec britské dřevařské firmy. Po měsíci tvrdé práce se vrací do města a utrácí své tvrdě vydělané peníze. Ve své bytostné podstatě sympatizuje s domorodci a celkově se mu život v Barmě zamlouvá. Tíží ho jen to, že je sám, protože se zde zatím nedokázal spřátelit s nějakou ženou bílé pleti, které by věnoval své srdce a s kterou by sdílel radosti a strasti místního života. Se britskými přáteli se občas dostává do křížku kvůli svým sympatiím k barmským lidem a kritice britského kolonialismu. Flory se po čase dostává do osobní krize, do krize intelektuála, který je kvůli svým nekonvenčním názorům ostatními Evropany diskreditován.

Orwellova společenská kritičnost tu nenabývá podoby politické alegorie jako v jeho nejznámějších knihách, ale promítá se do přesvědčivého individuálního osudu. Flory po mnoha letech pobytu v Kyauktadě vidí Barmu očima umělce, který si všímá přírodních krás, společenského a kulturního života obyvatel a v neposlední řadě i utiskovaných Barmánců. Ostatně i díky tomu opovrhuje britskou nadvládou, která přeměnila Barmu v jednu velkou továrnu na peníze.

Apatii, do níž Flory časem upadá, rozbíjí příjezd krásné mladé dívky Elizabeth.

„It was because Elizabeth, by coming into his life, had so changed it and renewed it that all the dirty, miserable years might never have passed. Her presence had changed the whole orbit of his mind. She had brought back to him the air of England - dear England, where thought is free and one is not condemned forever to dance the dance du pukka sahib for the edification of the lower races.“⁴⁰

Elizabeth přicestovala do Barmy za účelem sňatku, neboť byla rozhodnutá, že se zde provdá za vysněného, zajímavého a bohatého prince a dostane se tak opět mezi vysoké aristokratické vrstvy, do nichž před krachem společnosti jejích rodičů také patřila. Elizabetiny veškeré životní zásady se soustředily do jediného a dost jednoduchého přesvědčení - totiž že dobré a kouzelné je

⁴⁰ Burmese days, s. 156.

totéž jako drahé a aristokratické. Flory v ní spatřuje osobu, která mu bude naslouchat, které umožní vnímat Barmu jeho vlastníma očima a jež tuto zemi bude milovat a nenávidět jako on. Ač je mladá dáma čím dál více znuřená a znechucená jeho opěvováním barmského způsobu života, snaží se svou nechuť skrývat, neboť Flory je jediný možný nápadník z širého okolí. Po nějakém čase však Flory začíná chápat, že do Elizabeth vkládá něco, co v ní naprosto není. V té chvíli pro něho ale už není cesta zpět, protože ji zoufale miluje a bez ohledu na její snobismus, předsudky a nedostatečné intelektuální kvality je pro něho jedinou možností úniku od dosavadní prázdnoty. Uchází se o její ruku a ona by snad souhlasila, nebýt její tety, která mladé ženě svatbu rozmluví, neboť Flory podle ní není pro dívku dost dobrý. Nebyl to ten vysněný a bohatý ženich, po kterém Elizabeth toužila, podle slov její tety to byl pouze

„... drunken wretch Flory, whose pay was barely seven hundred rupees a month...“⁴¹

Psychicky zničený Flory se s dívčinou definitivní ztrátou nedokáže vyrovnat a spáchá sebevraždu.

Být součástí britského imperialismu a patřit mezi koloniální úředníky se přičilo jak Orwellovi, tak Florymu. Na rozdíl od hlavního hrdiny však v sobě autor našel dostatek odvahy k tomu, aby se vyvázal ze situace, ve níž se ocitl jeho hlavní hrdina. Po pěti letech služby, zmítán svými pocity k domorodcům a povinnostmi plynoucími z jeho povolání, definitivně odchází z této politické služby.

Nesporná je skutečnost, že již zde se poměrně výrazně rýsuje Orwell pesimista: nastiňuje bezvýchodnost situace, nedokáže najít řešení, nevěří, že lze nacházet i v těžké životní krizi způsoby, které vedou ke zlepšení. Ve svých složitých myšlenkových pochodech zůstává zcela sám, řídí se jen svými pocity a rozumem, což je typická vlastnost individualisty. Román působí velice

⁴¹ *Burmese days*, s. 203.

kompaktně, centrální postavy jsou vykresleny mimořádně zdařile a živě s překvapujícím stylem, v němž vyniká autorovo pronikavé a kritické hodnocení tamější doby.

6. 2 Na hranici bídy

Po odchodu z Barmy roku 1927 žil Orwell téměř rok a půl jako vandrák mezi obyvateli chudinských čtvrtí v Paříži a Londýně. Dobrovolně zde žil na hranici bídy a později i pod ní, a to především kvůli špatnému svědomí a výčitkám, které v sobě nosil od „barmských dnů“, protože jak sám píše, domníval se, že: „*a part of my guilt would drop from me*“⁴².

Zkušenosti zde získané byly pro něj inspirací k napsání své prvotiny *Down and Out in Paris and London*, která je vlastně deníkovým záznamem toho, co Orwell prožil v Paříži a v Londýně roku 1928 a 1929. Nápad převléci se za vandráka a strávit nějaký čas mezi nejnižší vrstvou společnosti nebyl originální a Orwell v tom zcela vědomě navazoval na Jacka Londona, který na počátku minulého století žil v londýnském East Endu a zaznamenal svá pozorování v knize *People of the Abyss* (1903, č. Lidé z propasti, 1924). Stejně jako Jack London začal Orwell tím, že zašel do londýnského vetešnictví a obstaral si staré rozedrané oblečení. S údivem pocítil, jak se s převlekm změnil on sám i chování lidí kolem něho.

Jeho kniha je galerií portrétů lidí, kteří vedou osamělé, podivné životy a jsou natolik pasivní, že už ani neusilují o normální a lepší život. Stejně jako Orwell jsou pesimističtí a nevěří, že by se jejich bídný život mohl zlepšit. Absolutní chudoba zjevně Orwella fascinovala a tato realistická a pesimistická vize poznamenala všechny autorovy portréty.

Děj knihy začíná v Paříži v době mezi dvěma světovými válkami. Orwell je zcela bez peněz, bydlí v levné ubytovně a denně hladoví.

⁴² The Road to Wigan Pier.

„The Rue du Coq d’Or, seven in the morning. A succession of furious choking yells from the street. Madame Monce, who kept the little hotel opposite mine, had come out onto the pavement to address a lodger on the third floor. Her bare feet were stuck into sabots and her grey hair was streaming down.

Madame Monce: ‘Sacré Salope! How many times have I told you not to squash bugs on the wallpaper? Do you think you’ve bought the hotel, eh? Why can’t you throw them out of the window like everyone else? Espèce de trainée!’

The woman on the third floor: ‘Va donc, eh! Vieille vache!’⁴³

Toto byla typická pařížská chudinská čtvrť: špína, odpadky, hluk, hádky rvačky, opilci...

Zprvu si George v Paříži vydělává jako učitel angličtiny, ale po krátkém čase si lehce spočítá, že tento způsob obživy ho brzy přivede na mizinu. Začíná pomalu objevovat klamy spojené s bídou - člověk musí předstírat, že žije docela normálně, čímž se zamotává do spousty lží.

„You stop sending clothes to the laundry, and the laundress catches you in the street and asks you why; you mumble something, and she, thinking you are sending the clothes elsewhere, is your enemy for life. The tobacconist keeps asking why you have cut down your smoking. There are letters you want to answer, and cannot, because stamps are too expensive.“⁴⁴

Brzy Orwellovi zmizí i jeho zdroj příjmu - hodiny angličtiny. Oteplilo se a žádný žák již nechce pokračovat v učení. S prosbou o pomoc jde za svým přítelem Borisem, který mu slíbil pomoc, kdykoli se octne v nesnázích. Boris ale není tím, kým býval, jeho sen otevřít si vlastní restauraci je stále pouhým snem a Boris je na tom stejně jako George - oba jsou na mizině. Společně začínají hledat práci a po několika jednorázových výdělcích se uchytí jako pomocné síly v kuchyni. *Plonguer* je nejnižší možná funkce v restauraci. Nikdo se o ně nezajímá, protože Paříž je plná nezaměstnaných hotelových pracovníků. Jejich povinností je nepřetržitě pracovat třeba celý den.

⁴³ Down and Out in Paris and London, s. 1.

⁴⁴ Tamtéž, s. 16.

„I was at work from seven in the morning till a quarter past nine at night; first at washing crockery, then at scrubbing the tables and floors of the employees' dining-room, then at polishing glasses and knives, then at fetching meals, then at washing crockery again, then at fetching more meals and washing more crockery.“⁴⁵

Vykonávat takovou práci mělo jednu výhodu: úmorný řetěz ubíjejících činností a minimum spánku neumožňovaly člověku přemýšlet nad svým životem a bídou, ve které žil.

Během svého pařížského pobytu strávil Orwell několik týdnů se zápallem plic v nemocnici Hopital X, v patnáctém pařížském obvodu. O hrůzných podmínkách, ve kterých tu všichni, kdo nemají na zaplacení kvalitnější lékařské péče, musí být, píše Orwell ve svém eseji *How the Poor Die*⁴⁶ (1946, Jak umírají chudí).

As a non-paying patient, in the uniform nightshirt, you were primarily A SPECIMEN... merely a number, then a “subject” for the students' scalpels.⁴⁷

Popisuje otřesné zacházení s lidskými životy.

This business of people just dying like animals, for instance, with nobody standing by, nobody interested, the death not even noticed till the morning.⁴⁸

Vyčerpaný a zubožený Orwell nakonec odjíždí do Anglie, aby posléze poznal stinné stránky tamního prostředí. Toulá se po venkově, žebra v Londýně a stává se bezdomovcem. Obchází ubytovny pro bezdomovce, takzvané *spikes*, kde je možné strávit jen jednu noc. Opět detailně popisuje jejich chod a nelidské podmínky.

⁴⁵ Down and Out in Paris and London, s. 51.

⁴⁶ V angličtině esej poprvé vyšel v deníku Now, listopad 1946, dále pak ve výboru Shooting an Elephant and Other Essays, 1950, v češtině byl poprvé vydán ve výboru Úpadek vraždy a jiné eseje, 1995.

⁴⁷ Esej How the poor die.

⁴⁸ Tamtéž.

„An old hand will tell you are on the road. An old hand will tell you the peculiarities of every spike in England as: at A you are allowed to smoke but there are bugs in the cells; at B the beds are comfortable but the porter is a bully; at C they let you out early in the morning but the tea is undrinkable; at D the officials steal your money if you have any...“⁴⁹

Orwell zde také pozoruje mluvu a slovní zásobu spodních vrstev společnosti. V knize je rozebírá a zamýšlí se nad nimi.

„But the strange thing is that when a word is well established as a swear word, it seems to lose its original meaning; that is, it loses the thing that made it into a swear word. A word becomes an oath because it means a certain thing, and, because it has become an oath, it ceases to mean that thing. For example fuck. The Londoners do not now use, or very seldom use, this word in its original meaning; it is on their lips from morning till night, but it is a mere expletive and means nothing.“⁵⁰

Down and Out in Paris and London je autobiografická kniha o lidské bídě a jejích důsledcích na lidskou psychiku. Jistě je možné namítnout, že Orwell byl v pařížských a londýnských slumech jen na návštěvě, že jeho pohled na lidskou bídu byl pouze vnějškový, neboť se na bídu přišel pouze podívat a nebyl k ní odsouzen na doživotí jako chudáci, o nichž píše. Avšak Orwell v Paříži a v Londýně nehledal pouze senzaci, o které by mohl napsat, ale s velkou dávkou osobní odvahy se dobrovolně vystavil chudobě, aby poznal, co obnáší. Jeho hlavním impulsem byla zvědavost a touha po autentické zkušenosti, která je vlastní každému opravdovému reportérovi.

Orwell se v knize po celou dobu zamýšlí nad životní situací chudého jedince, nad jeho rolí ve společnosti. Vadí mu, že v lidech je zakořeněná představa, že tulák je opilec a ztracená existence, kterou nadosmrti zůstane. Sám autor zastává pesimistický postoj a nevěří, že by se tahle situace mohla v budoucnu změnit.

⁴⁹ *Down and Out in Paris and London*, s. 128.

⁵⁰ Tamtéž, s. 157.

6. 3 Opět na nohou

Po svém návratu do Anglie v roce 1929 začal Orwell psát recenze, básně a nejrůznější skeče. V říjnu roku 1933 se přestěhoval do londýnské čtvrti Hampsteadu, aby byl co nejbliž redakci časopisu *Adelphi*, který jeho první literární práce přijal a publikoval. Postupem času si psaním začal vydělávat dostatek peněz na své živobytí. V roce 1935 vydal román *A Clergyman's Daughter* a o rok později román *Keep the Aspidistra Flying*. Jako většina Orwellových raných prací těží z velké míry z osobních zkušeností autora. Oba romány si jsou podobné svým obsahem – zachycují nespokojenost hrdinů s duchovně omezeným středostavovským prostředím, které je zaměřeno na hmotný prospěch. Hlavní hrdinové se snaží uniknout z tohoto prostředí a nalézt sebe sama. Nenacházejí však jiné východisko než návrat do dříve odsuzované společnosti.

Děje obou knih jsou zasazené do stejné doby – Anglie 30. let minulého století, tak i do podobného prostředí, čehož Orwell využil ke kritice tehdejších životních poměrů včetně satirizace života středních vrstev.

6. 3. 1 A Clergyman's Daughter

Ústředním tématem románu *A Clergyman's Daughter* je tuláctví a prožitek chudoby. Autor kritizuje společenské poměry v Anglii 30. let, které z principu nedovolovaly změnu, vybočení z řady či dokonce vlastní seberealizaci. Orwellovi nelze upřít znalost prostředí londýnské chudiny a více než spisovatel se zde projevuje jako velmi vnímavý novinář.

Hlavní hrdinkou románu je Dorothy Hare, jediná dcera anglikánského faráře Charlese Harea. Žije se svým otcem v malém jihoanglickém městečku Knype Hill, které má typické rysy města středních vrstev.

„The two pivots, or foci, about which the social life of the town moved were the Knype Hill Conservative Club,...; and Ye Olde Tea Shoppe, the principal rendezvous of the Knype Hill ladies. Not to be present at Ye Olde Tea Shoppe between ten and eleven every morning, to drink your ‘morning coffee’ and spend your half-hour or so in that agreeable twitter of upper-middle-class voices, was to be definitely out of Knype Hill society.“⁵¹

Osmadvacetiletá Dorothy je silně nábožensky založena a doslova žije vírou. Pracuje pro svého despotického otce s obrovským vypětím. Denně obchází několik obydlí členů farnosti, kteří jsou v nesnázích a potřebují její pomoc.

„She penetrated into cramped interiors and sat on lumpy, dust-diffusing chairs gossiping with overworked, blowsy housewives; she spend hurried half-hours giving a hand with the mending and the ironing, and read chapters from the Gospels, and re-adjusted bandages on ‘bad legs’...“⁵²

Tato její každodenní práce je fyzicky velice náročná, ale Dorothy ji bere jako poslání od Boha, a proto se jí práce líbí a naplňuje ji.

Dorothin otec řídí celý její život a dalo by se říci, že dívka je jeho otrokem. Jelikož mu žena zemřela, zastává Dorothy veškeré práce spojené jak s domácností, tak s farností. Pan Hare je ale protivný, neváží si dceřiny píle a dobroty a nedává jí lásku a pochopení.

„Probably no one who had ever spoken to the Rector for as long as ten minutes would have denied that he was a ‘difficult’ kind of man.“⁵³

Jediný, s kým dívka naváže přátelství a vřelý a upřímný vztah, je pan Warburton, člen místní farnosti. Ten Dorothy vroucně miluje, ale dívka o vztah s mužem nestojí, je dcerou faráře a je zaslíbena Bohu. Má ho ráda jako přítele a jakákoli představa fyzické blízkosti je jí odporná.

⁵¹ A Clergyman's Daughter, s.12.

⁵² Tamtéž, s. 48.

⁵³ Tamtéž, s. 16.

„To be kissed or fondled by a man - to feel heavy male arms about her and thick male lips bearing down upon her own - was terrifying and repulsive to her.“⁵⁴

Snad právě vyčerpání způsobí, že se dívka najednou objeví v Londýně se ztrátou paměti. Toulá se po ulicích v rozedraném oblečení, netuší kým je, ani co má dělat. Víceméně náhodou se přidává k trojici tuláků, kteří míří na venkov, kde chtějí pracovat jako trhači chmele. V této části knihy Orwell popisuje tvrdé podmínky chudých lidí, jejich bídu, špínu a nouzi.

„As the afternoon wore on your grew almost too tired to stand, and the small green hop lice got into your ears and worried you, and your hands, from the sulphurous juice, were as black as Negro's except where they were bleeding.“⁵⁶

„It was a life, that wore you out, used up every ounce of your energy, and kept you profoundly, unquestionably happy. In the literal sense of the word, it stupefied you.“⁵⁵

Spolu s ostatními musí čelit tvrdé realitě a pouze krásné přátelské vztahy jí pomáhají přežít.

Jednoho dne narazí v novinách na článek s názvem 'Passion Drama in Country Rectory', popisující, jak se farářova dcera nechala svést mužem a jelikož nemohla kvůli takové velké ostudě zůstat v rodném městě, utekla neznámo kam. Nalézá zde svou fotografii. Dorothy se paměť najednou vrací a dívka si pomalu vzpomíná na svůj předchozí život. Píše otcovi dopis, sděluje mu, co se jí přihodilo a vyvrací lživou historku z novin. Otec jí však nevěří a dceři se neozývá. Dorothy je na dně. Kvůli pomluvám se nemůže vrátit domů, a tak se opět ocitá v Londýně na dlažbě mezi tou největší spodinou. Žebra, spí na ulici a ztrácí motivaci k tomu, aby se pokusila svou situaci změnit. Přemítá o svém životě a vzpomíná si, jak důležitou roli v jejím životě hrálo náboženství.

⁵⁴ A Clergyman's Daughter, s. 80.

⁵⁵ Tamtéž, s. 151.

Najednou si uvědomuje, že se ztrátou paměti ztratila i svou víru, a tak ji rituály a církev připadají prázdné a zbytečné.

„Mechanically, she began a whispered prayer, and stopped almost instantly; the words were empty and futile. Prayer, which had been the mainstay of her life, had no meaning for her any longer“⁵⁶

Dívku zachrání její bohatý strýc, který se dovídá o jejím neštěstí a rozhodne se jí pomoci. Sežene jí místo učitelky na soukromé škole. Podmínky, v nichž se Dorothy ocitá, jsou strašné - žáci se učí nazpaměť nepotřebné poučky a přepisují nesmyslné kompozice, místo aby se rozvíjelo jejich myšlení a talent. Když se Dorothy snaží změnit styl výuky, narazí na naprostý nezájem rodičů, kteří striktně vyžadují praktické dovednosti a návrat k původní výuce. Po půl roce stráveném v této ubíjející atmosféře dívku místní ředitelka vyhodí.

Orwell v této části knihy velice kritizuje anglické soukromé školy. Myšlenka zkritizovat školství se v něm jistě zrodila poté, co na vlastní kůži prožil hořká léta na soukromé škole St. Cyprian's. Byl rozčarován nezájmem rodičů, jejich omezeností, povrchností a pocity nadřazenosti ze strany učitelů. Poukazuje na to, že v soukromých školách nemají zájem o žáka, o jeho individuální rozvoj, jediné, co je zajímá, jsou peníze. Není zde žádný systém a žádná pravidla jako ve výuce řízené státem. Jediná pravidla vytváří vedení školy, které se řídí přáním plátců - rodičů.

„No one controls or inspects them except the children's parents - the blind leading the blind“.⁵⁷

Profesor anglické literatury Michael Sheldon v jedné své knize tvrdí, že *„the novel seems on the verge of becoming a pamphlet on education“⁵⁸* a britský spisovatel Atkins poukazuje na to, že *„Orwell's attack on private schools*

⁵⁶ A Clergyman's Daughter, s. 137.

⁵⁷ Tamtéž, s. 241.

⁵⁸ Sheldon, M.: Orwell. The Authorised Biography, s. 209.

*reminds of Dickens' attack on the Yorkshire schools*⁵⁹. Vlastní Orwellova slova jen potvrzují Atkinsonův postřeh.

„the whole atmosphere of the place was so reminiscent of those dreary little private schools that you read about in Victorian novels.“⁶⁰

Poté, co je Dorothy ze školy vyhozena, přijíždí za ní pan Warburton a odváží ji domů, zpět do rodného městečka, kde už je její jméno očištěno. Muž ji po cestě domů požádá o ruku a ona vidí, že se ocitá v beznadějně situaci - buď bude sloužit svému otci i s mnoha závazky vzhledem k členům farnosti nebo si zvolí roli služky svého manžela a matky jeho dětí. I přesto, že víra již pro ni neznamena to co dřív, rozhodne se pro první variantu, protože představa, že by byla *„...in the arms of a man - a fattish, oldish man!*“⁶¹, je pro ni naprosto děsivá.

Cítí vinu za to, že pochybuje v otázce víry a vnímá to jako hřích. Svůj trest spatřuje v návratu do starého způsobu života, a tak se znovu stává otrokyní svého despotického otce a vrací se do zaběhnutého kolotoče.

V Dorothině tápání, hledání víry a smyslu života se nepřímou projevuje silný individualismus samotného autora: dívka se utápí v řešeních, která jí nabízí lidé a sama si vybírá bezvýhodné situace, které jí nedokáží učinit šťastnou. To, že se znovu vrací do starého zaběhlého života ji zajisté nemůže uspokojit a v budoucnu naplnit. Zde se projevuje další Orwellův typický rys - pesimismus. Dorothy ví, že ji nečeká žádná radost, ale bere to jako svůj úděl a se svým nešťastným osudem se smiřuje.

Orwell se v románu představuje jako skvělý reportér, a to jak ve strhujícím popisu komunity londýnských žebráků, či naprosto otřesných poměrů na soukromé škole. Opět zde zaujímá svůj typický životní postoj levicově laděného pesimisty, jenž kritizoval sociální nerovnost, starý anglický kastovní systém s jeho byt' nepsanými, tak i nepřekročitelnými zákony.

⁵⁹ Atkins, J.: George Orwell. A literary Study, s. 265.

⁶⁰ A Clergyman's Daughter, s. 241.

⁶¹ Tamtéž, s. 283.

6. 3. 2 Keep the Aspidistra Flying

Mít peníze, či je nemít - právě to je důležitá otázka, která zcela prostupuje románem *Keep the Aspidistra Flying*. Jeho hlavní postava Gordon Comstock se snaží seč může opovrhovat penězi, dokonce penězům a peněžní morálce vyhlašuje válku, ale brzy poznává, že když jeho příjem klesne pod určitou hranici, následuje mentální umrtvení, duchovní bída a ničivá, všepohlcující beznaděj.

Destruktivní moc peněz a nejistota člověka obklopeného moderní civilizací jsou bezesporu ústředním tématem díla, jež se odehrává ve 30. letech 20. století v Londýně. Orwell poukazuje na zbožštění peněz, které je příčinou pasivity a znechucení životem přecitlivého Gordona.

*„All human relationship must be purchased with money. If you have no money, men won't care for you, women won't love you; won't, that is, care for you the last little bit that matters. And how right they are, after all! For, moneyless, you are unlovable.”*⁶²

Když porovnáme tento román s Orwellovým esejem *Politics vs. Literature: An examination of Gulliver's Travels*, jasně vidíme, že autor připodobňuje Gordona ke svému chápání Swifta, neboť ho stejně jako svého hrdinu vykládá jako člověka fyzicky znechuceného lidmi.

*„Swift's PHYSICAL repulsion from humanity is certainly real enough... He denounces injustice and oppression, but he gives no evidence of liking democracy.”*⁶³

Stejně jako mnohá jiná Orwellova díla, tak i tento sociální román nese četné autobiografické rysy. Eric Blair totiž po období stráveném mezi žebráky a tuláky přesídlil roku 1934 do Londýna. Tam si podobně jako protagonista toho

⁶² *Keep the Aspidistra Flying*, s. 14.

⁶³ Tamtéž, s. 211.

díla Gordon Comstock najal nuzný pokoj, pracoval zhruba 18 měsíců jako pomocník v knihkupectví a zároveň se začal věnovat literární dráze.. Třebaže mu v rozpětí let 1933-1941 rok co rok vyšla kniha, všechny jeho tituly se až do roku 1945 objevovaly v mizivém nákladu.

Mnoho epizod a postav jeho díla lze tedy vcelku přesně vystopovat v reálu. Orwell se ztotožňuje s Gordonem Comstockem, který je stejně jako autor silný kuřák, nevalně oděný a pobývá v mizerných prostorách, protože má hluboko do kapsy. Prostřednictvím Gordona vyjadřuje Orwell osobně prožitou nedůvěru a dokonce nenávisť vůči peněžní morálce a zároveň neměňě hořkou nenávisť vůči 'salonním socialistům', které v románu představuje bohatý Comstockův přítel Ravelston. Fiktivní Ravelston je ve skutečnosti autorův přítel Sir Richard Reese, redaktor periodika Adelphi, kde Orwell publikoval několik svých raných esejů a básní. Satirický portrét Ravelstona předznamenává Orwellovu kritiku britské levice třicátých let, a především těch britských socialistů, kteří měli všechna privilegia anglické vyšší vrstvy. Orwella pobuřovali elegantní, duchaplní, blahobytní britští socialisté, kteří s oxfordským přízvukem citovali Marxe a věděli vše o nadstavbě a zákonitostech dějinného vývoje, ale neměli ani tušení, co obnáší žít o dvou librách týdně. Autor dával přednost obyčejným lidem, kteří denně chodí do práce, vychovávají děti, vyrovnávají se s každodenními starostmi a co hlavně-řídí se svým individuálním, zdravým rozumem.

I vztah hlavního hrdiny s Rosemary, včetně procházek po venkově či názorů na intimní život, připomíná Orwellovo pouto k Eileen O'Shaugnessy.

Gordon Comstock je mladý, třicetiletý muž ošuntělého vzhledu. V románu je popsán jako:

*„... a small frail figure, with delicate bones and fretful movements. His coat was out at elbow in the right sleeve and its middle button was missing; his ready-made flannel trousers were stained and shapeless. Even from above you could see that his shoes needed re-soling.”*⁶⁴

⁶⁴ Keep the Aspidistra Flying, s. 1.

Pracuje v jednom malém, špinavém, londýnském knihkupectví. Práce ho v životě moc nenaplňuje a poskytuje mu velice nízký příjem, se kterým jen těžko přežívá. To má za následek, že je Gordon neustále bez peněz, což ho uvádí do deprese. Nemůže si ani dovolit vzít svou dívku Rosemary na večeři do restaurace a je tak hrdý, že by nikdy nedovolil, aby ona za něj zaplatila.

Jediné, co jeho práce vyžaduje, je několikrát denně opakovat naučenou frázi:

„Good afternoon. Can I do anything for you? Are you looking for any particular book?“⁶⁵

Ve svém volném čase se snaží psát básně, ale je víceméně neúspěšný. Gordon je přesvědčený, že příčinou jeho neúspěchu je nedostatek peněz, který mu neumožňuje dostatečnou propagaci jeho literární tvorby.

Mladý muž bydlí sám v jednom malém pronajatém pokojíku, ve kterém pouze jediná věc stojí za povšimnutí - krásná aspidistra. Sám Gordon ji však nesnáší, neboť je pro něj symbolem ubíjející slušnosti střední třídy, ze které on sám pochází.

Rosemary je pohledná mladá dívka, kterou Gordon velice miluje a jediné, co mu na ní vadí, je fakt, že s ním odmítá intimně žít, neboť se bojí otěhotnění. Ví, že by ji a dítě se svým nízkým příjmem nedokázal zabezpečit.

Dalším, s kým mladík tráví volný čas, je jeho bohatý přítel Ravelston, který je redaktorem „*a middle- to highbrow monthly*“⁶⁶ a pomáhá mu vydat některé jeho básně. Často spolu vedou debaty o politice a o ženách. Gordon věří, že ženy využívají erotiku, aby si zajistily dům a děti, a manželství je tudíž jen další nastražená past, zatímco antikoncepce není ničím jiným než zlověstným prostředkem mocenské kontroly. Ravelston horuje pro revoluci, zatímco Gordonova představa je, podobně jako jeho antifeministické poznámky, provokativním žertem: vzorové továrny, masová výroba, komunální kuchyně, potraty zadarmo... Ravelstona velice rozčiluje Gordonovo neustálé bédování

⁶⁵ Keep the Aspidistra Flying, s. 12.

⁶⁶ Tamtéž, s. 88.

nad jeho bídou finanční situací. Nabízí svému příteli půjčku, ale tvrdohlavý a zásadový mladík odmítá.

Hlavní hrdina poznává, že kult materiální je stále silnější a silnější a že kult víry pomalu ale jistě upadá. Lidé již nemají Boha, k němuž dříve utíkali, ale mají kult peněz, s jejichž pomocí utíkají peklu na zemi.

„*Money is what God used to be.*“⁶⁷ – tato věta je faktem, se kterým se Gordon nechce za žádnou cenu smířit.

Mladému muži vysvitla naděje na úspěch poté, co jeden americký časopis otiskl jeho báseň a poslal mu za to šek na 50 dolarů. Gordon je nadšený a už se vidí jako „*the poet, famous on both sides of the Atlantic.*“⁶⁸ Není však schopen rozumně s penězi naložit a během jednoho večera je utratí. Opije se a řádí tak, že jej zatknou policie. Kvůli tomuto incidentu je vyhozen z práce. Je opět na dně, proti všem a všemu. Není schopen svůj život změnit, a tak zjišťuje, že jediným východiskem pro něj návrat do předchozího odsuzovaného způsobu života. Vrací se ke své původní práci knihovníka, kterou opustil kvůli místu v knihkupectví. Toto zaměstnání ho sice nenaplňuje a nedává mu pocit seberealizace, ale je to práce, z jejíhož platu se dá vyžít. Ač je Gordon striktně proti moci peněz, sám se nechává strhnout společností a končí v pokřivené idylce středostavovského života. V idyle, jejímž symbolem je ona všudypřítomná květina za okny anglických domácností, aspidistra.

Gordon se vzdává svých ideálů, je pohlcen okolím a včleňuje se do společnosti. Pomalu s ní splývá, přijímá dobové názory a hodnoty.

„*The lower-middle-class people, behind their lace curtains, with their children and their scraps of furniture and their aspidistras – they lived by the money-code, sure enough, and yet they contrived to keep their decency. The money-code as they interpreted it was not merely cynical and hoggish. They had their standard, their inviolable point of honour. They ‘kept themselves respectable’ - kept the aspidistra flying... The aspidistra is the tree of life, he thought suddenly.*“⁶⁹

⁶⁷ Keep the Aspidistra Flying, s. 51.

⁶⁸ Tamtéž, s. 171.

⁶⁹ Tamtéž, s. 268.

6. 4 Cesta na sever

Do prostředí skutečné protiváhy světa, jehož krutost a předstíraná noblesa se Orwellovi hnusí, ho přivádí až nakladatelská smlouva. Na výzvu nakladatele Gollancze se Orwell v roce 1935 vydává do hrabství Yorkshire a Lancashire, aby zde pozoroval život na zbídačeném průmyslovém severu a následně ho popsal čtenářům na jihu.

Orwell odjel do této části Anglie po svém mnohaletém pobytu v Barmě a zvyky, obyčeje a životní podmínky anglických horníků nazíral zvenčí. Proto jeho svědectví o životě anglických dělníků jistě není úplné. Zaměřil se pouze na ty nejubožejší vrstvy dělnictva, na horníky živořící z podpor v nezaměstnanosti, na lidi na okraji společnosti a na bezdomovce a tuláky, kteří se bezcílně protloukají životem v chudinských čtvrtích. Líčení útrap a extrémní chudoby této vrstvy společnosti popisuje ve své knize *The Road to Wigan Pier*.

„When I thought of poverty, I thought of it in terms of brute starvation. Therefore my mind turned immediately towards the extreme cases, the social outcasts: tramps, beggars, criminals, prostitutes. These were the ‘lowest of the low’, and these were the people with whom I wanted to get into contact. What I profoundly wanted at that time was to find some way of getting out of the respectable world altogether.“⁷⁰

Jak je již pro Orwella typické, i v této knize se pozastavuje nad otázkou peněz, nad jejich destruktivní mocí, síle a nad změnami hodnot ve společnosti. Autor projevuje silné sociální cítění a levicové politické smýšlení. Soucítí s nejnižší sociální vrstvou a konstatuje, jak složitý je anglický třídní systém. Konstatuje, že není pouze záležitostí ekonomickou či peněžní, ale také kastovní – finanční příjem jedince se neodmyslitelně prolíná s kastovním systémem. Orwell si myslí, že právě to má za následek, že v Anglii na rozdíl od jiných

⁷⁰ The Road to Wigan Pier.

evropských států nelze odhadovat politické a sociální názory člověka podle jeho příjmů.

Orwellovým důležitým postřehem je fakt, že nikoli chudoba, ale deformující vědomí chudoby je u nemajetné vrstvy daleko silnější než u dělníků. I tak si ale samotní dělníci svou chudobu moc dobře uvědomovali. Orwell věděl, že dělník je dobrý člověk, proto je z knihy cítit pokora vůči pracující třídě.

„...there is one type of man to whom I do feel inferior, it is a coal-miner... In a way it is even humiliating to watch coal-miners working. It raises in you a momentary doubt about your own status as an 'intellectual' and a superior person generally.“⁷¹

Autor porovnává nižší a vyšší vrstvy obyvatel poukazuje na některé jejich povahové rysy. Ty, které u horních vrstev haní, naopak u spodiny vyzdvihuje.

„Certainly no one showed any sign of despising me for coming from a different part of the country. This has its importance when one remembers that the English regional snobberies are nationalism in miniature; for it suggests that place-snobbery is not a working class characteristic.“⁷²

Kritika snobismu, jak typický Orwellův rys. Když se ve druhé části knihy zamýšlí nad sebou samým, shledává, že i on je vlastně snob patřící mezi vrstvu obyvatel, která ho tak neskutečně pobuřovala.

„When I was fourteen or fifteen I was an odious little snob, but no worse than the other boys of my own age and class. I suppose there is no place in the world where snobbery is quite so ever-present or where it is cultivated in such refined and subtle forms as in an English public school. Here at least one cannot say that English 'education' fails to do its job. You forget your Latin and Greek within a few months of leaving school, but your snobbishness, unless you persistently root it out like the bindweed it is, sticks by you till your grave.“⁷³

⁷¹ The Road to Wigan Pier.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

Knihou také prostupuje autorova nostalgie k vlastnímu dětství, kdy se mu nedostávalo pocitu soudržnosti, sounáležitosti a mateřské lásky. Je proto fascinován tím, jak krásná harmonie panuje v dělnických rodinách.

„In a working-class home – I am not thinking at the moment of the unemployed, but of comparatively prosperous homes – you breathe a warm, decent, deeply human atmosphere which is not so easy to find elsewhere. I should say that a manual worker, if he is in a steady work and drawing good wages – an ‘if’ which gets bigger and bigger – has a better chance of being happy than an ‘educated’ man. His home life seems to fall more naturally into a sane and comely shape.“⁷⁴

Ze stránek této knihy je jasně cítit rozpolcenost Orwellovy složité osobnosti. Autorovi sice neuniká, že dělník je stejně dobrý člověk jako jiní, tamtéž však nejednou čteme i následující:

„All I knew was that it was lower-class sweat that I was smelling, and the thought of it made me sick.“⁷⁵

Dílo je deníkovým záznamem Orwellových postřehů a poznatků z cesty a zároveň obecně platná úvaha o postavení dělnické třídy v Anglii. Orwellova kniha zůstává autentickým, třebaže v mnohém ohledu jednostranným sociálním a lidským dokumentem. Specifické chápání socialismu jako obecně lidské slušnosti umožnilo Orwellovi v této knize jasně říci to, co později mnohokrát opakoval: že revoluce v Rusku roku 1917 neznamenal vítězství socialismu, ale pouze nastolení totalitního režimu.

⁷⁴ The Road to Wigan Pier.

⁷⁵ Tamtéž.

6. 5 Proti španělskému fašismu a boj za objektivní pravdu

Ve 30. letech došlo ve Španělsku díky extrémní polaritě mezi levicí a pravicí k roztržce národa. Vytvořila se opoziční lidová fronta socialistů, radikálů a komunistů, která zvítězila v únorových volbách v roce 1936. V následujících měsících otrásla státem vlna stávek a nepokojů. V červenci pak provedla pravicová koalice konzervativních nacionalistů protivládní puč ve španělském Maroku. Vzrostla protivládní nálada, levicoví republikáni byli poraženi a vítězný generál Franco nastolil ve Španělsku vojenskou diktaturu. Začala občanská válka.

Téhož roku, v prosinci 1936, odjel Orwell do Španělska jako novinář a pozorovatel. Stržen událostmi se jako většina intelektuálů z celého světa rozhodl bojovat proti fašismu.

„I had come to Spain with some notion of writing newspaper articles but I had joined the militia almost immediately, because at that time and in that atmosphere it seemed the only conceivable thing to do.“⁷⁶

Nevstoupil do milic P.S.U.C. (Partido Socialista Unificado de Cataluna), což byla strana komunistické III. internacionály, ale na stranu P.O.U.M. (Partido Obrero de Unificación Marxista), trockistické frakce sestávající z bývalých komunistů a dělnicko-rolnického bloku. Rozdíl mezi těmito dvěma protifašistickými stranami byl zásadní: komunisté sdružení v P.S.U.C. nespojovali protifašistický boj se sociální a politickou frakcí a kladli si ryze pragmatický cíl – porazit Franka. Trockisté sdružení v P.O.U.M. naopak viděli protifašistický boj jako součást sociální a politické revoluce.

⁷⁶ Homage to Catalonia, s. 2.

Celé své 'španělské dobrodružství' Orwell popisuje v díle *Homage to Catalonia*, které je jednoznačně klíčovou knihou z hlediska autorova názorového vývoje. Představuje nejen jednu z nejpozoruhodnějších reportáží o španělské občanské válce, ale osvětluje také důvody, které vedly Orwella k radikálnímu rozchodu s totalitním socialismem stalinského typu.

„The Spanish war and other events in 1936-37 turned the scale and thereafter I knew where I stood. Every line of serious work that I have written since 1936 has been written, directly or indirectly, AGAINST totalitarianism and FOR democratic socialism, as I understand it.“⁷⁷

Pro Orwella byly měsíce v milici velmi důležité. Kromě toho, že Španělé byli velmi špatní bojovníci a navíc takřka bez funkčních zbraní, hovoří o španělské milici jako o určitém druhu mikrokosmu beztřídní společnosti. Rovnost ho na socialismu hluboce přitahovala a byl ovládán touhou spatřit ho skutečně fungující. To, co podle něj člověka na tomto systému přitahuje, je ona 'mystika socialismu', myšlenka rovnosti, za kterou člověk nasazuje holý život. V milicích P.O.U.M. byla zásadou systému sociální rovnost mezi mužstvem a důstojníky.

„In theory at any rate each militia was a democracy and not a hierarchy... There were officers and N.C.Os., but there was no military rank in the ordinary sense; no titles, no badges, no heel-clicking and saluting. They had attempted to produce within the militias a sort of temporary working model of the classless society. Of course there was not perfect equality, but there was a nearer approach to it than I had ever seen or than I would have thought conceivable in time of war.“⁷⁸

Pro muže v zákopech bylo nejdůležitější vyhrát válku. Ani Orwell se zpočátku nezabýval tím, v jaké milici bojuje. Důležitý byl boj proti fašismu.

V občanské válce bojoval proti Frankovi téměř rok a za pohnutých okolností se mu podařilo uniknout ze Španělska dřív, než byl zatčen španělskými komunisty jako přívrženec trockismu.

⁷⁷ Esej Why I write.

⁷⁸ *Homage to Catalonia*, s. 26.

Orwell ve Španělsku zblízka viděl, jak komunisté vymýšlejí falešná obvinění, na základě kterých pak vyvraždí své politické odpůrce, jak zkreslují fakta a dopouštějí se ideologické manipulace.

Španělská zkušenost byla pro Orwella přínosná ve dvojitým smyslu: získal konkrétní představu o stalinských metodách, o nezákonné likvidaci politických odpůrců a zároveň zblízka poznal falšování historie.

„...in Spain, for the first time, I saw newspaper reports which did not bear any relation to the facts, not even the relationship which is implied in an ordinary lie. I saw great battles reported where there had been no fighting, and complete silence where hundreds of men had been killed...“⁷⁹

Tento fakt překrucování historie ho nesmírně tížil. V časopise *Tribune* se rozhodl podělit se svými prvními negativními zkušenostmi s komunismem a vyjádřit své skeptické myšlenky. A to hlavně poté, co londýnský tisk začal události z Barcelony zcela pozměňovat. Měřítkem důvěryhodnosti zpravodajů byla jejich stranická příslušnost. Hořká doba konce třicátých let si však spíše vynucovala, aby lidé tyto lži mlčky polykali bez jakéhokoli dalšího komentáře.

Tehdy si uvědomil, že je vlastně nemožné popsat pravdivý průběh této války, protože podoba její výsledné interpretace bude stejně záviset pouze a jenom na jejím výsledku.

„...if Franco or anyone at all resembling him remains in power, the history of the war will consist quite largely of ‘facts’ which millions of people now living know to be lies.“⁸⁰

Spisovatel vyjadřuje obavy nad historií, která bude napsána, pokud by u moci zůstala vládnoucí Frankova strana nebo jiná, která bude mít zájem, aby se z čistě praktických důvodů stala lež pravdou. Zkušenost španělské občanské války zkrátka pro Orwella znamenala výrazné vyhocení jeho kritiky

⁷⁹ http://www.george-orwell.org/Looking_Back_On_The_Spanish_War/0.html

⁸⁰ Orwell, G.: *Revising History*, Tribune, 4. 2. 1944.

komunistů a levice vůbec. Výmluvně o tom píše v eseji *Arthur Koestler*⁸¹ (1944, Artur Koestler). Koestler byl ve Španělsku ve stejné době jako on, ale na rozdíl od Orwella byl tehdy ještě členem komunistické strany.

*„At that time Koestler still was, or recently had been, a member of the Communist Party, and the complex politics of the civil war made it impossible for any Communist to write honestly about the internal struggle on the Government side. The sin of nearly all left-wingers from 1933 onwards is that they have wanted to be anti-Fascist without being anti-totalitarian.“*⁸²

Ani Arthur Koestler neměl v roce 1937, stejně jako jiní, odvahu porušit stranickou disciplínu a napsat o Španělsku pravdu. Proto se Orwell nesnížil se k tomu, aby se podřídil jakékoli stranické linii, a kdykoliv na nějaký podvod narazil, vyjádřil se o něm nahlas a důrazně.

Orwell se na frontu v oblasti Huesky a Leridy dostal na přelomu prosince 1936 a ledna 1937. Zůstal tam do konce dubna a po návratu do Barcelony zažil šok. Město, jež se zdálo být baštou revoluce, se změnilo k nepoznání. Vrátili se žebráci, na základní potraviny se stojí v dělnických předměstích dlouhé fronty a v centru fungují luxusní restaurace a cukrárny. Na počátku května se rozhořely pouliční boje, byla zde i řada mrtvých. Celkově vše směřovalo k posílení vlivu komunistů a potlačení P.O.U.M. Orwell se vrátil na frontu, ale zanedlouho byl zasažen kulkou – čistý průstřel krku. Jako zázrakem se uzdravil a 15. července odjel zpět na frontu. Zde trpce zjistil, že P.O.U.M. byla poražena a prohlášena za bandu trockistických zrádců. Její vůdci byli postříleni a všichni, kdo s ní měli cokoli společného, byli uvězněni. Sám Orwell se musel týden skrývat v Barceloně, a nakonec se mu jen tak tak povedlo se ze Španělska dostat.

⁸¹ V angličtině esej poprvé vyšel ve výboru *Critical Essays*, 1946, v češtině pak ve výboru *Uvnitř velryby a jiné eseje*, 1997.

⁸² Eсей Arthur Koestler.

V publicistické próze *Homage to Catalonia* zaznívá již naplno téměř drtivá orwellovská skepse, často hraničící s beznadějí. Tato jeho skepse dosahovala v době před vypuknutím druhé světové války intenzity téměř propastné beznaděje. V této fázi svého života Orwell neviděl naději pro demokratický vývoj v Evropě.

6. 6 Klid před bouří

Poté co se Orwell vrátil z Barcelony, žil poklidný život ve východní Anglii v kraji Hertfordshire. Shrnul své vzpomínky a úvahy ze Španělska a napsal knihu *Homage to Catalonia*, která byla vydána v dubnu roku 1938. Cítil, že se blíží válečný konflikt, a již v roce 1938 upozornil Anglii, že se nejspíš probudí až s jekotem padajících bomb.

Atmosféru tíživého očekávání druhé světové války se rozhodl zachytit a v roce 1939, dá se říci v předvečer vypuknutí druhé světové války, píše, tehdy ještě ve světě relativně neznámý anglický prozaik a novinář George Orwell, svůj šestý román nazvaný *Coming up for Air*. Toto jeho poslední předválečné dílo je v rámci jeho tvorby poměrně málo známé. Odehrává se z velké části ve stejném roce, a právě atmosféra blížící se apokalypsy je jejím určujícím motivem a prostupuje jím autorovo zoufalství a beznaděj. Kniha spojuje několik ústředních témat Orwellovy tvorby do jednoho mimořádně silného celku a poskytuje zajímavý a nelítostný pohled na moderní svět očima samotného autora, převtěleného do hlavního hrdiny George Bowlinga. Celý román navozuje nostalgickou atmosféru, která v ostatních Orwellových dílech nemá obdobu. George Bowling, vypravěč románu, je typickým, průměrným, téměř neviditelným a nevýznamným občanem londýnského předměstí předválečné doby.

Základní charakteristikou tohoto románu je jeho zasazení do těžké doby klidu před bouří. Sám Bowling prožil první světovou válku jako poddůstojník, a o to pochmurněji vzhlíží k následujícím dnům, kdy je válka s Hitlerem blíž a blíž. Orwell cítí, že válka visí ve vzduchu a obecně panuje přesvědčení, že nic nebude jako dřív. Opět se zde setkáváme s hrdinou, který prochází životním vývojem, zráním a který se navzdory veškerému úsilí v závěru ocitá téměř tam, kde začal. Uvízne kdesi napůl cesty mezi hlupákem a intelektuálem,

pořádkumilovným občanem a radikálem, ovlivněn ziskuchtivými kapitalisty. Opět je mu jediným smysluplným řešením stáhnutí se do sebe a rezignace.

George Bowling prodělává ve svých pětáctyřiceti letech krizi středního věku. Jeho fyzickou osobu určují dva atributy: nový umělý chrup a nadměrná váha, díky níž má přezdívku Tlust'och. Žije poklidným rodinným životem s ženou Hildou, kterou nemiluje, a dvěma dětmi. Nenávidí uniformitu a omezenost předměstí, v němž bydlí, a kam se hne, tam na něj doléhá banalita vlastní kariéry, kterou se přesto bojí ztratit.

George pracuje jako agent pojišťovací korporace Létající Salamandr. Má průměrný plat, průměrné myšlenky i průměrné tužby a starosti. Je tedy typickým Orwellovským hrdinou.

Jediné, co pro něj má v jeho dospělém životě cenu, jsou peníze. Na stránkách románu dává podrobný přehled o cenách toho kterého zboží, přičemž nikdy nezapomene zdůraznit, že vše je mnohem dražší, než bývalo za dob jeho mládí. Jeho manželka je, co se financí týče, ještě horší: rodinné dovolené se sní zvrhávají ve stesky na drahotu, kulturní události se omezují na návštěvu literárních přednášek, jimž Hilda sice ani za mák nerozumí, ale mají pro ni nedocenitelnou výhodu – jsou zadarmo.

Banální příhoda z ulice nasměřuje jeho myšlenky do zapomenutého dětství, starého nezkaženého světa klukovských radovánek, které trávil v Dolním binfieldu, maloměstě poblíž Londýna. Doba před první světovou válkou se mu jeví idylicky, bezstarostně, a jako období, v němž „*God's in heaven, Christ's on the Cross*“⁸³. Dětství je pro něj věkem nevinnosti bez pociťovaného strachu a nejistoty z budoucnosti. Bowling v retrospektivě svého mládí tvrdí, že jeho štěstí skončilo okolo jeho šestnáctého roku, kdy vyměnil rybaření za prohánění svých vrstevnic.

Protože se mu podaří před manželkou utajit něco kolem dvanácti liber, které původně zvažoval utratit v nevěstinci, rozhodne se si toto idylické mládí

⁸³ Coming up for Air, s. 34.

připomenout a vydává se na týdenní výlet do rodného městečka trochu ´se nadechnout´.

„A quiet holiday in Lower Binfield – just the thing I wanted... A week in Lower Binfield, with no Gilda, no kids, no Flying Salamander, no Ellesmere Road, no rumpus about the hire-purchase payments, no noise of traffic driving you silly. I wanted peace and quiet. Peace!“⁸⁴

Před manželkou své plány zamlčí a nalže jí, že jede na služební cestu. Namísto krajiny dětství však nachází průmyslové město, které je mu naprosto cizí. Když se zapisuje na recepci místního hotelu, kam jeho otec chodíval na svoji pravidelnou půlpintu piva víc než třicet let, zjišťuje, že jméno Bowling si tu už nikdo nepamatuje. Starý svět, do něhož patřili jeho rodiče a také on, je dávno pryč. Místo něj je tu hlučné špinavé město s továrními komíny a monotónními řadami nachlup stejných rodinných domků. Louky i lesy, kde zažíval první milostná dobrodružství, jsou dávno meliorovány, z krámu jeho otce se stala cukrárna a jeho dávná láska Elsie je k nepoznání tlustá a nepřitažlivá. Vrcholným zklamáním je pro George jeho největší tajemství: zapomenutý rybník plný obrovských ryb, které nikdy neměl příležitost ulovit a na něž se nyní chystal. Při obhlídce místa zjistí, že romantické zákoutí se v průběhu let stalo skládkou, kam svůj odpad vyváží komunita, která bydlí poblíž.

George je rozčarován – místo nadechnutí vzduchu klidné atmosféry minulosti se mu dostává poznání, že vstoupit dvakrát do téže řeky nelze.

„I’d come to Lower Binfield with a question in my mind. What’s ahead of us? Is the game really up? Can we get back to the life we used to live, or is it gone for ever? Well, I’d had my answer. The old life’s finished, and to go back to Lower Binfield, you can’t put Johan back into the whale.“⁸⁵

⁸⁴ Coming up for Air, s. 166, 167.

⁸⁵ Tamtéž, s. 223.

Pocituje najednou skličující fakt – válka je nadosah. Asi nejvíce vnímá její blízkost ve chvíli, kdy kousek od místa, kde se narodil a které si stále ještě podvědomě spojuje s pocitem bezpečí, vybuchla bomba, omylem shozená při leteckém cvičení.

„At first sight it looked as if the sky had been raining bricks and vegetables. There were cabbage leaves everywhere. The bomb had blown a greengrocer’s shop out of existence. The house to the right of it had had part of its roof blown off, and the roof beams were on fire, and all the houses round had been more or less damaged and had their windows smashed. But what everyone was looking at was the house on the left. Its wall, the one that joined the greengrocer’s shop, was ripped off as neatly as if someone had done it with a knife. And what was extraordinary was that in the upstairs rooms nothing had been touched... A jar of marmelade had rolled across the floor, leaving a long streak of marmelade behind, and running side by side with it there was a gibbon of blood. But in among the broken crockery there was lying a leg. Just a leg, with the trouser still on it and a black boot with a Wood-Milne rubber heel.“⁸⁶

Tato pasáž působí velice silně emotivně – při bombardování se zhroutí boční stěny obydlí, zatímco zbytek je téměř nedotčen. Celý výjev připomíná domeček pro panenky, až na to, že místo hraček tam leží lidská noha. To, co Orwell viděl ve Španělsku, se zakrátko stalo bolestně běžnou realitou i v Británii, neboť se do puntíku vyplnilo to, co si autor roku 1940 zaznamenal do svého deníku:

„Since 1934 I have known war between England and Germany was coming, and since 1936 I have known it with complete certainty. I could feel it in my belly...“⁸⁷

Orwellův popis ruin a mrtvých těl je natolik sugestivní, že se ani nechce věřit, že byl román vydán ještě předtím, než došlo k bombardování Británie Němci. Detail utržené nohy v botě s gumovou podrážkou, ležící v kaluži krve a marmelády, do něhož je stlačena všechna morbidnost a nesmyslnost války, je velmi podnětnou výpovědí o křehkosti a zranitelnosti člověka v současném

⁸⁶ Coming up for Air, s. 220, 221.

⁸⁷ http://caracaschronicles.blogspot.com/2004_04_04_caracaschronicles_archive.html

světě. Autor poukazuje na ničící hrozbu moderní doby, kterou je rychlý technický vývoj. Vytváří sice předpoklad pro větší možnosti lidstva, ale zároveň sebou nese také stále vzrůstající rizika. Orwell říká, že lidé se vyvíjí mnohem pomaleji, a tak propast mezi jejich instinktivním chováním a čistou racionalitou techniky je hlubší a hlubší. Poukazuje na to, že i kdyby každá další válka znamenala 'jen' utrženou nohu, je přímým ohrožením civilizace jako celku. Zasahuje a destruktivně působí na celou planetu a potenciálně tak vždy skrývá nebezpečí, že je válkou poslední. I přesto, že toho dne spadla bomba omylem a někdo nahoře 'jen špatně zmáčkl knoflík', George věděl, že válka je za dveřmi.

„War! I started thinking about it again. It's coming soon, that's certain. But who's afraid of the war? That's to say, who's afraid of the bombs and the machine-guns? You are', you say. Yes, I am, and so's anybody who's ever seen them. But it isn't the war that matters, it's the after-war. The world we've going down into, the kind of hate-world, slogan-world. The coloured shirts, the barbed wire, the rubber truncheons. The secret cells where the electric light burns night and day, and the detectives watching you while you sleep. And the processions and the posters with enormous faces, and the crowds of million people all cheering for the Leader till they deafen themselves into thinking that they really worship him, and all the time, underneath, they hate him so that they want to puke. It's all going to happen. Or isn't it? Some days I know it's impossible, other days I know it's inevitable. That night, at any rate, I knew it was going to happen.“⁸⁸

Rozhořčený a zklamaný George se vrací domů k ženě a dětem do zajatých kolejí. Krach jeho cesty za svobodou, či alespoň nadechnutím se, je dokonán poté, co jeho manželka zjistí, že si George služební cestu vymyslel a podezírá jej z nevěry. Ačkoli se jí zprvu snaží objasnit okolnosti svého výletu, vzdá to ještě před koncem první věty. Smutná groteska jeho života tak může pokračovat až do prvních bomb druhé světové války.

Pokud chceme tloušťíka Bowlinga srovnat s ostatními orwellovskými hrdiny, tak i on je osamělý. A i pro něho platí, že mnohé z názorů, jež hlásá,

⁸⁸ Coming up for Air, s. 149.

zastával samotný autor. Na rozdíl však od farářovy dcery či Gorgona Comstocka se bezprostředně neodráží od Orwellových osobních zážitků.

Autorův mrazivě přesný odhad budoucího vývoje událostí je fascinující. Předvídal s naprostou přesností, kam moderní svět spěje a jakou má civilizace šanci na přežití. Stejně jako Bowlingovi, tak i Orwellovi dával svět, v němž vyrostli, pocit bezpečí. Současný vývoj je však ujistil, že tento svět dávno zanikl a že věci již nejsou jako dřív, nejsou takové, jaké bývaly. A právě v tom viděl Orwell skoro stejně vážnou hrozbu, jakou viděl v politice: průmysl je degradující činitel – nejdřív vyrábí brak, a pak ho podvodně nutí lidem. Ničí tak pravé hodnoty slušného života obyčejných lidí. Jedním příkladem za všechny je tato pasáž:

„The frankfurter had a rubber skin, of course, and my temporary teeth weren't much of a fit. I had to do a kind of sawing movement before I could get my teeth through the skin. And then suddenly – pop! The thing burst in my mouth like a rotten pear. A sort of horrible soft stuff was oozing all over my tongue. But the taste! For a moment I just couldn't believe it. Then I rolled my tongue round it again and had another try. It was fish! A sausage, a thing calling itself a frankfurter, filled with fish! I got up and walked straight out without touching my coffee. God knows what that might have taste of.“⁸⁹

Tento párek, který Gordon Bowling dostal, je symbolem moderní civilizace: je falešný, je plněný svinstvem a navíc zbytečně drahý. Orwell si klade otázku: Existuje něco lepšího? Něco stejně dobrého jako dřív? Svůj pesimismus ani zde nezapře. Jeho odpověď zní: neexistuje, dnes již ne, lepší věci pouze existovaly. Zlaté mince skutečně bývaly zlaté a měly hodnotu, vyjádřenou obsahem ryzího kovu. Lidé nepochybně bývali chudí a kuchyně měli špinavé, vládla všeobecná nevzdělanost – ale maso mělo přirozenou barvu, pole byla zelená a řeky nebyly páchnoucími, otrávenými stokami hnusných fabrik. Škoda, že se Orwellova slova nestala mementem pro budoucnost.

⁸⁹ Coming up for Air, s. 26, 27.

6. 7 Časy válečné a poválečné

V prvních dnech druhé světové války se Orwell přihlásil do britské armády. Vzhledem k pokročilé tuberkulóze, která se u něj objevila roku 1938 však nebyl přijat a musel se spokojit s prací ve zpravodajství britské rozhlasové stanice BBC. Za války také psal pro časopis *Horizon* a v listopadu 1943 se stal redaktorem levicového týdeníku *Tribune*, kde se jeho pravidelný sloupek *As I Please* brzy stal všeobecně známým pojmem. Orwell v něm psal o tématech vážných i komických, politických i literárních.

Když v roce 1944 dopsal svůj alegorický román *Animal Farm*, pokoušel se jej hned publikovat. Ašak jeho silně protisocialistické a protisovětské cítění se ukázalo jako téměř nepřekonatelná překážka. Alegorickou bajku o vývoji v Rusku a Evropě v druhé polovině 20. století odmítlo vydat téměř dvacet nakladatelů, protože se obávali pomsty velkého spojence. Odmítli ho nejen Victor Gollancz, který s Orwellem spolupracoval během předcházejících dvanácti let, ale i jeho přítel T. S. Eliot z nakladatelství Faber&Faber. Všichni měli obavy, že by uveřejnění knihy v době, kdy se Sovětský svaz zasloužil o porážku Německa a byl stále ještě spojencem Velké Británie a Spojených států, bylo nevhodné, protože celý text knihy je de facto ostrým útokem na Stalinův režim. Když se knihu odhodlal vydat nakladatel Hartcourt Brace, prodal okamžitě čtvrt milionu výtisků a z poměrně neznámého romanopisce a novináře George Orwella se rázem stal světově proslulý autor. Důvodů obrovského úspěchu knihy je hned několik: vedle nezpochybnitelných literárních kvalit a estetické působivosti to byla právě ve své době velmi vzácná kritika stalinského režimu. Navíc realitu tehdejšího Sovětského svazu představila způsobem veskrze komickým a důvěrně známým, takže banalita zla vyvstala v celé své hrozivosti. Alegorie *Animal Farm* je zřejmá na první pohled – na velmi malé ploše tu Orwell ve vynikající zkratce zachytil dějiny Sovětského svazu od roku 1917 do roku 1943 a není obtížné v jednotlivých

peripetiích zvířecího příběhu rozpoznat říjnovou revoluci, intervenční válku, NEP, první pětiletku, zavržení Trockého, uchopení moci Stalinem či přeapadení Sovětského svazu Německem. A když v závěru knihy začnou prasata chodit po dvou a usednou s farmáři ke společnému stolu, je to nejenom alegorická vize Teheránské konference, ale také drtivá satira onoho dějinného cyklu, který lze vidět jako pohyb od kapitalismu ke komunismu a zpět ke kapitalismu.

Těžce nemocný Orwell začal po válce psát svou poslední knihu, která nesla pracovní název *The Last Man in Europe*. Avšak její vydavatel, Frederic Wartburg, žádal změnu titulu. Orwell nenamítal a román vyšel pod názvem *Nineteen Eighty-Four*. O pojmenování knihy se dodnes spekuluje. Jedni tvrdí, že Orwell jednoduše zaměnil poslední dvě číslice roku, ve kterém dílo napsal, druzí tvrdí, že to může být narážka na sté výročí společnosti Fabian Society, což byla socialistická organizace založená v roce 1884. Přesto, že kniha vyšla v roce 1949, autor v ní vytvořil totalitní společnost až neuvěřitelně podobnou realitě mnoha zemí roku 1984. To, kde Orwell čerpal inspiraci, se asi nikdy nedovíme, jisté však je, že dokázal velmi přesně popsat postavení jedince v totalitní společnosti i totalitní filozofii, která ovládla nespočet zemí světa i mnoho let po spisovatelově smrti. Zejména touto knihou získal, ač posmrtně, svou slávu a bývá spolu s Huxleym a Kafkou označován za proroka moderní doby.

Totalitní stát pesimistického individualisty George Orwella nemá budoucnost, nenabízí jediný výhled do budoucna a zmrazuje vše do nehybnosti současného stavu. Nikoliv diktatura proletariátu, ale neomezená vláda kolektivní mysli tvoří samu podstatu Orwellovy dystopie. Spisovatelovo proroctví beznaděje se naštěstí nevyplnilo a sám Orwell by dnes byl zřejmě mile překvapen, že šťastné konce přece jen existují a že se jeho hrůzostrašná vize nenaplnila.

6. 7. 1 Animal Farm

Román *Animal Farm* je vtipně beletrizovaným výčtem dobových a budoucích rysů totalitarismu. S jistým úžasem shledáváme, že některé z nich v době, kdy autor žil, nebyly ještě známy, a že si je tudíž jasnozřivě domyslel a předpověděl. Orwell s naprostou přesností popsal komunismus – systém, kde jsou si zprvu všichni rovni, ale postupně je většina rovných ovládána několika 'ještě rovnějšími', což má za následek vývoj až k totalitarismu. Farma je jakýmsi symbolem pro stát. Nejdříve je jediným místem, kde je člověk svobodný, ale pomalu se stává vězením. Původně dobrá myšlenka se promění ve zlo páchané na nebohých zvířatech, která nejsou schopna se sama bránit. Slepě proto následují své vůdce a poslouchají je na slovo.

Orwell ve svých realistických románech nikdy neodolal a vždy v textu vytvořil autoportrét. Nejinak je tomu i v *Animal Farm*, kde lze za autoportrét považovat postavu osla Benjamina, trochu cynického, veskrze fatalistického a na první pohled nezúčastněného intelektuála. S revolucí sice souhlasí, nicméně od samého počátku je mu podle všeho jasné, že to lepší stejně nebude. Dílo zůstává umělecky pozoruhodnou bajkou, jež je svědectvím o jasnozřivém vhledu do dějin revoluce a zároveň o naivním chápání jejích ideálů.

Děj knihy začíná příchodem majitele farmy, pana Jonese, z krčmy v pozdních nočních hodinách. Ještě té noci se schází všechna zvířata ve stodole, kde jim starý vepř Major sděluje své poselství těsně před tím, než zemře. Hovoří o bídném životě zvířat na farmě: neproduktivní lidé tyranizují zvířata, odebírají jim veškeré plody jejich práce, dokonce i jejich děti, které pak nakonec utratí. Za jediné řešení této situace označí revoluci, která nadvládu lidí odstraní. Majorova ideologie je zčásti vybudována na iracionálních prvcích – vypráví sen, ve kterém slyšel píseň 'Beasts of England' v plném znění, ačkoli dříve si její slova nemohl vybavit. Tato sentimentální píseň zvířata zaujala natolik, že ji přijala za hymnu, symbol zvířecí jednoty. Obsahově je hymna

zaměřena zejména na vykreslení utopické vize svobodné společnosti, kde zvířata obdělávají úrodná pole a libují si v příhodných materiálních podmínkách. Z písně je cítit nadnárodní charakter hnutí, typický pro totalitní ideologii.

*„Beasts of England, beasts of Ireland,
Beasts of every land and clime,
Hearken to my joyful tidings
Of the golden future time.“⁹⁰*

Zvířata s Majorovým projevem souhlasí a shodují se na boji proti bezpráví. Několik dní na to starý vepř umírá a příhodná chvíle pro revoluci na sebe nenechá dlouho čekat. Jednoho letního dne se pan Jones opět nezřízeně opije a ráno zapomene zvířata nakrmit. V tom okamžiku zvířatům dochází trpělivost, proti tyranovi povstanou a z farmy ho vyženou. Pan Jones se s pomocí sousedů snaží získat farmu zpět, ale marně – bitvu prohrává. Ihned poté, co se zvířata zbavují lidské krutovlády, začínají s bývalým nenáviděným režimem nakládat symbolicky: ničí předměty, které jim připomínají moc a ponížení.

„The harness-room at the end of the stables was broken open: the bits, the nose-rings, the dog-chains, the cruel knives with which Mr. Jones had been used to castrate the pigs and lambs, were all flint down the well. The reins, the halters, the blinkers, the degrading nosebags, were thrown on to the rubbish fire which was burning in the yard.“⁹¹

Celkově devastují symboly režimu vůbec, dokonce i ty, které jsou pro ně prospěšné.

„[Boxer] fetched the small straw hat which he wore in the summer to keep the flies out of his ears, and flung it on to the fire with the rest.“⁹²

Život na farmě se tedy začíná rozbíhat a zvířata sama obstarávají vše potřebné. Nejchytřejší skupinku ze všech představují prasata, u kterých se záhy po

⁹⁰ Animal Farm, s. 7.

⁹¹ Tamtéž, s. 14.

⁹² Tamtéž.

revoluci začínají navzdory Majorově varování projevovat tendence k lidským způsobům: učí se číst a psát. Jejich nově nabitě znalosti nicméně poslouží k úctyhodné věci ve prospěch hnutí: nápis 'Panská farma' je přepsán na 'Farma zvířat'.

Všechna zvířata se shodnou na tom, že lidský způsob života je špatný, a proto si ustanovují sedm příkázání, zákonů, založených na učení zesnulého Majora – takzvaný animalismus.

- „1. *Whatever goes upon two legs is an enemy.*
2. *Whatever goes upon four legs, or has wings, is a friend.*
3. *No animal shall wear clothes.*
4. *No animal shall sleep in a bed.*
5. *No animal shall drink alcohol.*
6. *No animal shall kill any other animal.*
7. *All animals are equal.*“⁹³

Zvířata se pomalu nabaží porevoluční euforie a začínají opět pracovat na poli. Sklizeň sena jim jde svižně, pracují se zápalem a kolektivně, takže brzy nashromáždí bohatší úrodu než jindy, a to především díky těžké práci klisny Clover a především hřebce Boxera. Ten už za pana Jonese pracoval ze všech nejvíce a dřel za tři. Jeho heslo znělo:

„*I will work harder!*“⁹⁴

Pouze prasata žádnou práci nevykonávala.

„...*but directed and supervised the others. With their superior knowledge it was natural that they should assume the leadership.*“⁹⁵

Nová společnost kladla velký důraz na symboliku: o nedělích se nepracovalo, konaly se různé diskuse, na kterých hlavní slovo měla pouze prasata. Nejaktivnější byli Snowball a Napoleon, kteří si vždy odporovali, protože

⁹³ Animal Farm, s. 16.

⁹⁴ Tamtéž, s. 19.

⁹⁵ Tamtéž, s. 18.

každý chtěl prosadit svůj nároz a zájem. Zvířata se též začala učit číst a psát, ale nikomu kromě prasat se to nepodařilo. Proto většina hloupějších přijala za své heslo:

„Four legs good, two legs bad.“⁹⁶

Krátce po sklizni se fenám narodilo devět štěňat. Napoleon je matkám odebral s tím, že se o ně osobně postará a vychová je. Odněs si je na půdu a tam je držel. Většina farmy na jejich existenci brzy zapomněla.

Prasata postupně začala nabývat stále většího množství privilegií – sami konzumují veškeré mléko i padavčata a jsou jediní, kteří mohou zasahovat do řízení chodu farmy. Když už jsou výtky ostatních nepřehlédnutelné, prasata se snaží tato pravidla legitimizovat prostřednictvím demagogické propagandy, podpírané vědeckými důkazy a zastrašováním.

„Milk and apples (this has been proved by Science, comrades) contain substances absolutely necessary to the well-being of a pig. We pigs are brainworkers. The whole management and organization of this farm depend on us. Day and night we are watching over your welfare. It is for your sake that we drink that milk and eat those apples. Do you know, what would happen if we pigs failed in our duty? Jones would come back! Yes, Jones would come back!“⁹⁷

Počátkem října se Jones s pomocí přátel pokouší získat statek zpět. Avšak zvířata jsou dobře připravena a 'bitvu U Kravína' vyhrají. Zvířecí farma se stává vzorem pro celé okolí.

Zanedlouho se na Farmě přihodí nepříjemná záležitost, která je ukázkou toho, že nový systém zdaleka nepřijímali nadšeně všichni, jak se tvrdilo: klisna Mollie prchá k panu Jonesovi kvůli cukru a pár stužkám. Zvířata se o její 'emigraci' dále nezmiňují, Mollie zkrátka vymazávají z paměti.

Společenství prasat se pomalu začíná štěpit do protichůdných politických táborů. Nejzavilejšími protivníky jsou Snowball a Napoleon, kteří se neshodují

⁹⁶ Animal Farm, s. 22.

⁹⁷ Tamtéž, s. 24.

téměř na ničem. Největší spor vedou kvůli větrnému mlýnu, jehož plán stavby Snowball vypracoval. Zvířata jsou jeho plánem modernizace fascinována, ale Napoleon od začátku projevuje despekt a nasupeně jeho náčrtky pomoci.

Osazenstvo farmy se schází ve stodole, aby hlasovalo o tom, zda se začne s výstavbou mlýna či ne. Snowball apeluje na představitost zvířat líčením utopické společnosti, která nastane, až bude mlýn dokončen. Svým projevem uchvátí ostatní natolik, že nebylo pochyb, kdo bude zvolen. Napoleon však nečekaně přerušuje jednání a přivolává si na pomoc devět nebezpečných psů, kteří vyrostli z odebraných štěňat. Psi se hnali za Snowballem a donutili ho nadobro farmu opustit. Od té doby ho již nikdo neviděl. Napoleonem je označen za zločince a kolaboranta, který od počátku spolupracoval s Jonesem. Někteří zvířata sice chtěla protestovat, ale psi je zastrašili.

Napoleon se prohlašuje předsedou prasečí rady a oznamuje, že ruší veškerá hlasování a že o všem bude rozhodovat on a rada. Mluvčím a prostředníkem mezi prasaty a ostatními se stává čuník Squealer, který interpretuje rozhodnutí rady ostatním:

„Comrades, he said, I trust that every animal here appreciates the sacrifice that Comrade Napoleon has made in taking this extra labour upon himself. Do not imagine, comrades, that leadership is a pleasure! On the contrary, it is a deep and heavy responsibility. No one believes more firmly than Comrade Napoleon that all animals are equal. He would be only too happy to let you might make the wrong decisions, comrades, and then where should we be? Suppose you had decided to follow Snowball, with his moonshine of windmills-Snowball, who, as we now know, was no better than a criminal?“⁹⁸

Od tohoto okamžiku panovala na farmě otevřená tyranie a pravidlo, že všechna zvířata jsou si rovna přestává definitivně platit: Napoleon prohlašuje, že prasata mají monopol na veškerou moc, rozhodování i diskuse. Ostatní musí přijmout nové heslo:

„Napoleon is always right.“⁹⁹

⁹⁸ Animal Farm, s. 38.

⁹⁹ Tamtéž, s. 39.

Rovněž se snižují přídělky jídla, ale samozřejmě ne prasatům. Je zavedena dobrovolná práce v neděli, ale kdo se jí neúčastní, tomu je zkrácen příděl jídla na polovinu na celý následující týden.

Napoleon překvapuje prohlášením, že větrný mlýn se přeci jen stavět bude a že to byl vlastně od počátku jeho nápad, který mu Snowball zcizil. Squealer Napoleonovu interpretaci každému objasňuje oblíbenou technikou přesvědčování, která se skládala z kombinace demagogie a nahánění strachu. Zvířata tedy začínají budovat mlýn, avšak brzy se vyskytují první problémy – nemají všechny potřebné součásti. Proto se Napoleon odhodlá přistoupit k nové hospodářské politice a začíná obchodovat s okolními farmami. Některá zvířata pociťují pochybnosti, ale nikdo se neodváží protestovat. To už se prasata přestěhovala do domu pana Jonese s argumentem, že potřebují místo a klid pro svou těžkou práci s řízením farmy. Ostatním už je toto nanejvýš podivné, a proto se jdou podívat na svých sedm přikázání, kde stojí:

„No animal shall sleep in a bed with sheets.“¹⁰⁰

Toto pozměněné přikázání však dodržováno je, neboť prasata prostěradla odstranila. A když pak oznamují, že budou vstávat o hodinu později, nikdo už ani nic nenamítá.

Zvířata mají za sebou rok dřiny a jediné, co je žene kupředu, je vize větrného mlýna. Jedné noci však dochází k tragédii - mlýn se zbortil. Pravým důvodem nezdaru byl fakt, že mlýn měl moc tenké stěny, ale tento důvod prasata oficiálně nepřiznala. V souladu s principy sociální demagogie je za původce neštěstí označen třídní nepřítel Snowball. Se stavbou mlýna se začíná

¹⁰⁰ Animal Farm, s. 46.

znovu, neboť „*there must be no alteration in our plans. They shall be carried out to the day.*“¹⁰¹

Cokoliv se nepodařilo, bylo dáváno za vinu Snowballovi, dokonce i útoky krys či úbytky potravy. Mezi zvířaty se také daří najít jeho údajné spojence, kteří jsou okamžitě, před zraky ostatních, popraveni. Zvířatům se zdá, že tento čin nesouhlasí s jejich pravidly, a proto se opět běží podívat na vrata stodoly, kde jsou všechna vypsána. Tam ale stojí:

„*No animal shall kill any other animal without cause.*“¹⁰²

Toto přepisování příkázání se opakuje čím dál častěji. Zvířatům je však vnucen názor, že mají špatnou paměť a správně si je nepamatují.

Úměrně k tomu, jak se zvyšoval teror, paradoxně rostla legenda a obdiv vůči Napoleonovi. Squealer jej představoval jako modlu a hovořil „...*with the tears rolling down his cheeks of Napoleon's wisdom, the goodness of his heart and the deep love he bore to all animals everywhere.*“¹⁰³

Když byl mlýn na podzim konečně hotov, sousední farmáři opět zaútočili na farmu a pomocí střelného prachu ho vyhodili do povětří. Dochází k nové bitvě, ve které je spousta zvířat zraněna a zabita, ale nakonec přeci jen vítězí. Squealer všem opět vysvětluje, že si klidně postaví mlýn nový, hlavně, že vyhnali nepřítele z vlastního území.

Propast mezi prasaty a 'obyčejnými' zvířaty se prohlubuje víc a víc - prasata začínají pít alkohol, heslo na vratech doplňují („*No animal shall drink alcohol to excess.*“¹⁰⁴), učí se chodit po zadních nohách, zacházet s bičem, kouří z dýmky, oblékají se do oděvů pana Jonese a nakonec nechávají na zeď stodoly napsat jediné platné příkázání:

¹⁰¹ Animal Farm, s. 49.

¹⁰² Tamtéž, s. 62.

¹⁰³ Tamtéž, s. 63.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 75.

„All animals are equal but some animals are more equal than others.“¹⁰⁵

Jejich přeměna v lidské bytosti je už téměř dokonalá. Již jen zbývá zapojit se do sociálního života se sobě rovnými. Jednoho dne tedy pozvou okolních šest farmářů, opijí se s nimi na oslavu dohody o přátelských vztazích a hrají s nimi karty. Ostatní zvířata mlčky pozorují za okny domu dění uvnitř.

„Twelve voices were shouting in anger, and they were all alike. No question, now, what had happened to the faces of the pigs. The creatures outside looked from pig to man, and from man to pig, and from pig to man again: but already it was impossible to say which was which.“¹⁰⁶

Animal Farm končí přerodem prasat v lidi, což ve zřetelně průhledném alegorickém smyslu Orwellovy bajky znamená přerod někdejší revoluční elity v úspěšné kapitalisty. Že Orwell nepokládal tento konec za šťastný, je zřejmé ze všech jeho děl a názorů. A když obrátíme pozornost k bajkovému aspektu vyprávění, uslyšíme pesimistické tóny ještě zřetelněji. Dílo je nejen dokonalou přehlídkou charakterů, tolik typických pro lidskou společnost, ale také až děsivě přesnou předpovědí komunistického režimu. Každá strana, snad dokonce i odstavec v sobě skrývá nějakou alegorii. V některých případech jí lze velmi snadno porozumět, jindy je zaobalená a velmi lehce přehlédnutelná. Otázkou zůstává, proč Orwell používal metafory a podobenství, když mu v Anglii nehrozila cenzura. Chtěl tím zřejmě zjednodušit situaci pro levicově orientované čtenáře, kteří ji nepoznali na vlastní kůži, aby ji dokázali pochopit. Možná je to pouhé varování dalších generací. Pravdou zůstává, že obojí se mu podařilo.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 92.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 97.

6. 7. 2 Nineteen Eighty-Four

Stejně jako vznikají utopie, vznikají i takzvané dystopie. Jejich předmětem je popsání společnosti, jejíž občané jsou neskrytě utlačováni politickým systémem. Vyjadřují pocity člověka, který je lapen v takovéto společnosti a poukazují na to, do jakých hrůz může utopický systém vést. Jednou z ukázkových dystopií je Orwellův román *Nineteen Eighty-Four*. Je až s podivem, jak dokázal člověk, který neměl nikdy zkušenost s totalitním režimem dokonale zachytit fungování tohoto systému, dovést jej k úplné dokonalosti a popsat všechny jeho důležité atributy. Orwellova kniha odhaluje lži totalitní moci, varuje a nabáda lidstvo, aby odolalo nátlaku režimu.

„I write it because there is some lie that I want to expose, some fact to which I want to draw attention, and my initial concern is to get a hearing.“¹⁰⁷

Základem každé totalitní moci je ovládnutí lidí. V románu *Nineteen Eighty-Four* je ovládnutí lidí tak dokonalé, že se prostřednictvím jejich mysli vytváří sama skutečnost. Strana ji tvoří ovlivňováním myšlení svých poddaných. Nejde zde však jen o obyčejné donucení lidí vnímat realitu určitým způsobem, prvek donucování zde chybí, neboť pokroucené vnímání skutečnosti vychází z lidí samých. A právě proto, že Strana působí přímo na lidské myšlení, je tato metoda velmi účinná.

I v tomto díle nacházíme autobiografické prvky. Orwell během svého působení v BBC během války narážel na cenzuru a ovlivňování nálady veřejnosti - byl odpovědný za válečnou propagandu vysílanou do Indie. Něco podobného vykonává i hlavní postava románu Winston Smith - upravuje historii na Ministerstvu pravdy, a ovlivňuje tak veřejné mínění lidí. Na rozdíl

¹⁰⁷ Esej Why I write.

od Winstona, který i přes svůj nesouhlas s paděláním minulosti práci neopustil, Orwell z BBC odešel, protože se nemohl vyrovnat s nutností vysílat nepravdy ve prospěch válečného úsilí.

Román *Nineteen Eighty-Four* je dystopickou vizí o dovršení totalitní společnosti. Příběh se odehrává v roce 1984 a zavádí nás do pevně rozděleného světa mezi tři superstráty – Oceánie, Eurasie, Eastasie - které se po desetiletích válek a revolucí ujaly vlády nad světem a které mezi sebou vedou permanentní válku.

Hlavní postavou příběhu je Winston Smith, který je obyvatelem Oceánie a žije v Londýně na sídlišti Vítězství. Oceánie je superstrát, v němž vládne Strana, kterou řídí Velký bratr – muž z plakátu a obrazovky, kterého nikdo nikdy na vlastní oči nespatřil. Strana se řídí ideologií Angsocu, která vzešla z dřívějšího socialistického hnutí – anglického socialismu, ale nyní je zredukována jen na několik hesel.

Struktura společnosti má hierarchickou podobu, na jejímž vrcholu stojí právě Velký bratr. Ten má v lidech vyvolat pocit víry ve Stranu, popřípadě zastráší odvážlivce, kteří se odkloní od oficiální linie. Velký bratr je však pouze symbol, fakticky v Oceánii vládne úzká skupina lidí, která tvoří Vnitřní stranu. Jsou to pouze dvě procenta obyvatel, kterým se dostává různých privilegií. Vnitřní strana využívá k realizaci svých záměrů Vnější stranu, která stojí v tomto hierarchickém systému o stupeň níže. Zbytek, asi osmdesát pět procent obyvatel, tvoří proléti.

V Oceánii neexistují zákony, ale člověk se může provinit třeba špatným výrazem tváře nebo závadným myšlením – ideozločinem – který je ze všech zločinů nejhorší a je vyústěním sebemenšího odchýlení se od myšlenek Angsocu. Na ideozločiny dohlíží ideopolicie, která odhaluje a trestá tato nezávislá a nepovolená myšlení. Jsou považována za kacířská a platí se za ně valorizováním – nejen fyzickou likvidací, ale vymazáním jakékoli vzpomínky na člověka z paměti ostatních lidí. Zmizí ze světa se vším, co by mohlo

připomínat jejich existenci. Děti jsou vychovávány tak, aby nenáviděly ideozločince, špehovaly a udávaly třeba i vlastní rodiče.

„Thoughtcrime does not entail death: thoughtcrime IS death.“¹⁰⁸

Strana má vždy pravdu. Pokud říká, že dvě plus dvě je pět, opravdu je to pět. Nestačí to ale jen říci, člověk tomu musí úplně věřit, stejně jako oficiálním heslům Strany, která zní:

*„WAR IS PEACE
FREEDOM IS SLAVERY
IGNORANCE IS STRENGTH.“¹⁰⁹*

Její neomylnost je potvrzována přepisováním novinových článků a knih tak, aby odpovídaly současnosti. Řídí se tak dle svého dalšího hesla:

„Who controls the past controls the future.“¹¹⁰

Správa Oceánie spadá pod čtyři ministerstva, jejichž velké budovy, tyčící se nad metropolí, demonstrují moc strany. Ministerstvo pravdy vyrábí lži, Ministerstvo hojnosti se stará o hlad, Ministerstvo míru se zabývá válkou a Ministerstvo lásky zajišťuje pořádek prostřednictvím mučení.

„Big Brother is watching you!“¹¹¹ - heslo, které občané Oceánie spatřují denně na plakátech s údajnou podobiznou Velkého bratra v nadživotní velikosti. Na veřejných prostranstvích a v bytech členů Strany jsou umístěny obrazovky, jejichž záznamy nepřetržitě sleduje ideopolicie. Jedinými občany, kteří nejsou tak důsledně sledováni, jsou dělníci – proléti. Jejich životní podmínky jsou ale tak bídné, že opravdu nemají myšlenky na nějaký ideozločin. Navíc jsou

¹⁰⁸ Nineteen Eighty-Four, s. 30.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 6.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 37.

¹¹¹ Tamtéž, s. 4.

dokonale ovládní stranickou propagandou a slepě věří lžím, které se dozví z obrazovky.

Na Ministerstvu pravdy pracuje Winston jako drobný falšovatel minulosti, který pozměňuje vydání Timesů tak, aby korespondovaly s přítomností. Zjišťuje, že je pravděpodobně jediný, komu zůstala paměť a kdo nepřestal myslet. Věří, že fakta se nedají změnit, že slunce je slunce a dvě a dvě jsou čtyři. Předstírá navenek svou oddanost Velkému bratrovi a oficiálnímu učení Angsoc, ale vnitřně s hlásanými principy nesouhlasí. Moc dobře si uvědomuje, co je jeho prací. Ví, že tím obelhává všechny ostatní občany a snad právě proto si začne psát deník jako poselství budoucím generacím. Winston tak tímto svým prvním ideozločinem přestává být poslušnou loutkou v rukou Strany. Chce něco změnit. Ví, že je to beznadějně, ale přesto to zkouší. Začíná navštěvovat prolétské čtvrti Londýna a kupuje si kompromitující předměty. Své ilegální praktiky završuje navázáním milostného poměru s Julií, mladou pracovnící z Oddělení literatury, se kterou se tajně schází v přeplněných uličkách a zřídka i na odlehlých místech, kde se cítí být z dohledu všudypřítomných stranických špehů.

Oba nesnáší Stranu a touží zapojit se do pověstného odbojového podzemního útvaru zvaného Bratrstvo. Jednoho dne se Winston setkává na chodbě Ministerstva pravdy s charismatickým členem Vnitřní Strany O'Brianem, ke kterému chová již delší dobu sympatie a o němž je přesvědčen, že jeho pravověrnost není bez kazu.

Winston společně s Julií O'Briana navštíví. Ten je postaví u sebe doma přímo před obrazovku a představuje se jako jeden z členů Bratrstva. Ve skutečnosti je však zarytým a až nechutně inteligentním příslušníkem ideopolicie, který při svých vizích s mrazivým klidem čte z hlavy Winstonovy myšlenky a vykládá o hrůzostrašné budoucnosti.

„Children will be taken from their mothers at birth, as one takes eggs from a hen. The sex instinct will be eradicated. Procreation will be an annual formality like the renewal of a ration card... There will be no loyalty, except loyalty towards the Party. There will be no love, except the love of Big Brother... If you want a picture of the future, imagine a boot stamping on a human face – for ever.“¹¹²

Pár otevřeně hovoří o touze spolupracovat s odbojovým hnutím. Za několik dní posílá O'Brian Winstonovi podvrženou knihu, údajně napsanou předákem Bratrstva Emanuelem Goldsteinem, která shrnuje zásadní myšlenky protistranického odboje. Winston nestačí knihu ani dočíst a je zatknut ideopolicí. V cele se setkává s O'Brienem a zjišťuje o něm pravdu. Je podroben vyšetřování, jehož cílem není dokázání viny, ani trest, ale přetvoření lidské osobnosti v poslušnou loutku, která bezvýhradně věří Straně. O' Brian mu vysvětluje:

„We are not content with negative obedience, nor even with the most abject submission. When finally you surrender to us, it must be of your own free will. We do not destroy heretic because he resists us: so long as he resists us we never destroy him... we bring him over to our side, not in appearance, but genuinely, heart and soul. We make him one of ourselves before we kill him. It is intolerable to us that an erroneous thought should exist anywhere in the world, however secret and powerless it may be.“¹¹³

Winston je mučen a poslední kapkou je pro něj místnost 101, v níž se přetavuje mysl tak, že člověk je schopen porozumět světu Strany – poslední rezistence Winstona je zde zlomena.

Orwellův hrdina končí jako naprosto zhroucený člověk – plně věří Straně, miluje Velkého bratra a čeká na smrt.

¹¹² Nineteen Eighty-Four, s. 280.

¹¹³ Tamtéž, s. 267.

„He gazed up at the enormous face. Forty years it had taken him to learn what kind of smile was hidden beneath the dark moustache. O cruel, needless misunderstanding! O stubborn, self-willed exile from the loving breast! Two gin-scented tears trickled down the sides of his nose. But it was all right, everything was all right, the struggle was finished. He had won the victory over himself. He loved Big Brother.“¹¹⁴

Jedním z nástrojů, respektive jednou z metod ovládnutí skutečnosti románu *Nineteen Eighty-Four* je takzvaný 'doublethink'. Jedná se o proces nevědomé kontroly vlastního myšlení.

„It appeared that there had even been demonstrations to thank Big Brother for raising the chocolate ration to twenty grammes a week. Was it possible that they could swallow that, after only twenty-four hours? Yes, they swallowed it. Parsons swallowed it easily with the stupidity of an animal. The eyeless creature at the other table swallowed it fantastically, passionately, with a furious desire to track down, denounce and vaporize anyone who should suggest that last week the ration has been thirty grammes. Syme, too – in some more complex way, involving doublethink – Syme swallowed it. Was he [Winston], then, alone in the possession of a memory?“¹¹⁵

Princip 'doublethinku' umožňoval přijmout pokroucenou realitu, přičemž se nejednalo o lhaní sám sobě, nýbrž o to, že lidé tuto realitu přijali jako pravdu se všemi jejími atributy. Aby si lidé nevědomovali použití této metody, byl doublethink použit nejdříve na daný jev a poté také na vlastní proces 'doublethinku'. Už jen existence a používání tohoto slova vyžadovalo od lidí takto myslet. Vynález 'doublethinku' byl jeden z nejdůležitějších kroků směřujících k úplnému ovládnutí skutečnosti, a tím také lidí.

Dalším krokem k úplné manipulaci člověka byl newspeak – oficiální jazyk Oceánie, jehož jediným cílem bylo zúžit rozsah lidského myšlení. Totalitní stát vždy přeceňoval význam slov, hodnot, ideálů a spatřoval v nich velké nebezpečí. Právě proto vznikl newspeak. Byl vytvořen pouze k vyjádření myšlenek členů Strany, a tím měl znemožnit nezávislý způsob myšlení. Vyjádření nepravověrného názoru šlo jen na nejnižší úrovni, nedostávalo se

¹¹⁴ *Nineteen Eighty-Four*, s. 311.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 61, 62.

potřebných argumentů na jeho podporu – chyběla slova. Takto okleštěný jazyk měl vést k destrukci myšlení, prostor pro výběr slov byl menší, a tím byla menší i snaha přemýšlet.

Orwellovi se v knize podařilo zobrazit hrůzný svět, kde samotná lidská bytost nemá šanci na přežití, veškerá autonomie mizí a člověk se stává postradatelnou částí nezničitelného systému. Oceánie v románu *Nineteen Eighty-Four* představuje téměř dokonalý stát, který by za předpokladů, které byly v knize nastíněny, dokázal fungovat. Naštěstí se Orwellova antiutopie nikdy nerealizovala a zvítězily přirozené lidské sklony, které vedly ke zhroucení většiny totalitních systémů. Zdravý rozum se opravdu nedá podchytit statisticky, a tak veškerá snaha o naplánování společnosti zákonitě vede ke krachu.

6. 8 Orwell a jazyk

Orwell byl přesvědčen o těsné provázanosti jazyka a myšlení. Velice dobře to lze sledovat v románu *Nineteen Eighty-Four*. Pro své hrdiny v knize vytvořil speciální jazyk newspeak. Byl oficiálním jazykem Oceánie a postupem času měl nahradit oldspeak. Cílem tohoto jazyka bylo omezit pojmovou strukturu do takové míry, aby tím došlo i k žádoucímu omezení schopnosti myslet. Myšlení, jakožto zvnitřněná řeč, je jedním ze základních atributů člověka a Orwell se obával, že v budoucnu bude ovládáno totalitní zvůlí prostřednictvím jazyka. Předpokládal, že myšlení je možné realizovat pouze v pojmech, tedy pouze po osvojení jazyka a díky tomu je tedy možná redukce myšlení pomocí redukce jazyka.

V newspeaku byla slova tvořena tak, aby vystihovala přesný výraz pro každý pojem a zároveň všechny ostatní významy vylučovala. Většina nežádoucích slov - jako například svoboda, demokracie, právo či láska – byla eliminována. Cílem Strany bylo okleštěním slovníku okleštit rozsah myšlení.

„In the end we shall make thoughtcrime literally impossible, because there will be no words in which to express it... How could you have a slogan like ‘freedom is slavery’ when the concept of freedom has been abolished? The whole climate of thought will be different. In the fact there will be no thought, as we understand it now. Orthodoxy means not thinking - not needing to think. Orthodoxy is unconsciousness.“¹¹⁶

Newspeak byl tvořen tak, aby slova byla co nejkratší. Krátká slova totiž vyvolávají méně asociací a nenuť člověka tolik přemýšlet. Stejně je tomu v případě, kdy slova mají snadnou výslovnost. Orwell v dodatku své knihy píše:

¹¹⁶ *Nineteen Eighty-Four*, s. 55, 56.

„Each reduction was a gain, since the smaller the area of choice, the smaller the temptation to take thought. Ultimately it was hoped to make articulate speech issue from the larynx without involving the higher brain centres at all. This aim was frankly admitted in the Newspeak word ‘duckspeak’, meaning ‘to quack like duck’.“¹¹⁷

Duckspeak a spřežky newspeaku autor srovnává s politickým jazykem dvacátého století, tak blízkým totalitním organizacím. Poukazuje na to, že Stalinovy projevy a vystoupení komunistických státníků nebyly ničím jiným, než právě newspeakem. Ve stejném duchu píše i o řeči, která se používá na různých úradech a institucích - je odtažitá, odlidštěná a vystihuje jen to, co potřebuje.

Na bídný stav anglické mluvy spisovatel upozornil i ve svém eseji *Politics and the English language*. Pro Orwella souvisí úpadek angličtiny s úpadkem civilizace. Klíčové problémy soudobé mluvy, kterou charakterizuje jako *„mixture of vagueness and sheer incompetence“¹¹⁸*, spatřuje v nevhodné metaforice, nedostatečné preciznosti při výběru odpovídajících slov, banální frázovitosti, přespříliš okázalém stylu vyjadřování, v užívání vycpávkových slov bez skutečného významu apod. Proto vybízí čtenáře ke zlepšení svých jazykových návyků a předkládá následujících šest rad:

- (i) Never use a metaphor, simile or other figure of speech which you are used to seeing in print.*
- (ii) Never use a long word where a short one will do.*
- (iii) If it is possible to cut a word out, always cut it out.*
- (iv) Never use the passive where you can use the active.*
- (v) Never use a foreign phrase, a scientific word or a jargon word if you can think of an everyday English equivalent.*
- (vi) Break any of these rules sooner than say anything barbarous.“¹¹⁹*

Sám autor však přiznává, že i on sám tyto poučky několikrát porušil.

¹¹⁷ Nineteen Eighty-Four, s. 322.

¹¹⁸ Esej *Politics and the English language*.

¹¹⁹ Tamtéž.

Orwellovo varování nad úpadkem jazyka však lidstvo nevzalo na vědomí dostatečně vážně. Prošlo téměř bez povšimnutí s pouhým mávnutím ruky. Jasným příkladem je dnešní internetový jazyk a počítačové příkazy – chrlí ze sebe pouze ´duckspeak´ a nenutí člověka přemýšlet. To, co tedy bylo u Orwella promyšlenou teorií, je nyní v běžném životě deformací a úpadkem. Co je však horší než v románu *Nineteen Eighty-Four*, je to, že umělý okleštěný jazyk nám nikdo nenutí. Vytváříme si ho a přijímáme dobrovolně.

Osobní naléhavost a varování jsou tou nejpodstatnější součástí jazyka a stylu všech Orwellových děl. Nejvýrazněji se jeho osobitá metoda projevuje v esejích o literatuře a literátech, které ve většině případů patří k vrcholným dílům anglické esejistiky.

„When one reads any strongly individual piece of writing, one has the impression of seeing a face somewhere behind the page. It is not necessarily the actual face of the writer. I feel this very strongly with Swift, with Defoe, with Fielding, Stendhal, Thackeray, Flaubert, though in several cases I do not know what these people looked like and do not want to know. What one sees is the face that the writer OUGHT to have.“¹²⁰

Politické dialekty mají společný aspekt: postrádají svěží a originální styl vyjadřování. Politická řeč a psaní se hemží eufemismy, protože pravdivé popisy reality by byly pro většinu lidí příliš surové. Politici opakují vžité fráze a přeměňují se tak ve stroj automaticky papouškující věty, které nedávají smysl. Přesně tento stav myšlení a vyjadřování byl cílem totalitního jazyka newspeak:

„... a Party member called upon to make a political or ethical judgement should be able to spray forth the correct opinions as automatically as a machine-gun spraying forth bullet.“¹²¹

¹²⁰ Esej Charles Dickens.

¹²¹ *Nineteen Eighty-Four*, s. 322.

Z jazyka tedy vyprchává vitalita, originalita, mizí jeho primární funkce, kterou je dorozumívát se s ostatními za pomoci slov. Lidé přestávají vhodným způsobem jazykově reagovat na okolní podněty, těžkopádný jazyk se stále vzdaluje od skutečného dění do svého umělého, frázemi zkonstruovaného světa. Člověk přestává myslet a podle Orwella ho čeká jakási snížená úroveň vědomí, která je velice příhodná pro politickou konformitu.

Orwell v románu *Nineteen Eighty-Four* domýšlí myšlenku propojení politického úpadku s dekadencí jazyka do extrémní podoby. K pojetí newspeaku se inspiroval v pokleslé podobě soudobé angličtiny a sám newspeak je tak v jistém smyslu satirou na stav anglického stylu vyjadřování, který kolem sebe Orwell sledoval.

Závěr

George Orwell se projevuje jako vzdělaný, svobodomyšlný, čestný, humanistický a demokraticky orientovaný kritik společnosti s hlubokým sociálním cítěním vycházejícím z levicových pozic. Řídí se vždy zdravým rozumem, lidskostí a vlastní zkušeností. Nikdy nebyl schopen psát tezovitě a v souladu s oficiálními politickými názory, takže měl nepřátele jak na levici, tak na pravici. Uchoval si smysl pro tradici pozitivních hodnot anglické společnosti a svým jasným, věcným stylem navázal na nejlepší tradice anglické prózy.

Na první pohled se zdá, že zakončení jeho děl jsou stále stejná, bez východiska. Zamyslíme-li se však hlouběji nad posláním, která chtěl spisovatel vyjádřit, dostáváme se do komplikovaného hodnocení soužití celého lidstva. Vždyť od nepaměti jsou lidé zmítáni náboženskými, politickými i společenskými konflikty, při kterých se z vítězů s kladnými ideály stávají tím, že uchopí moc do svých rukou, nadřazení. I když je návrat k dogmatickému komunismu ve střední a východní Evropě nepravděpodobný, lidstvo s ním má pořád co do činění, ať už v jeho plné síle na Kubě a v Číně nebo jako s levicovým proudem v demokratických zemích. Některá společenství ještě dnes nedokázala skoncovat s totalitní mocí.

V demokratickém světě prosáklém totalitními tendencemi není vymezen nepřítel konkrétně, jako byli například totalitní diktátoři. Tím, že není pojmenován a neztělesňuje ho jediná osoba nebo skupina lidí a je jakoby ve společnosti rozpuštěn, myslíme si, že neexistuje, že nám nic nehrozí. Avšak i dnešní společnost nevědomky podléhá totalitě. Představíme-li si, že by lidé nechali dojít vědu do důsledků a vlády států by zneužily informace o občanech a omezily tak zcela jejich svobodu, není Orwellův svět popsáný v románu

Nineteen Eighty-Four nereálný. V mnohých případech by jej náš svět mohl dokonce předčít.

Spisovatel svými myšlenkami předběhl svou dobu a jeho jasnozřivost by se neměla ani v dnešním světě podceňovat, neboť je stále aktuální – totalitních režimů je na světě stále dost a jejich tendence, ať už přirozené nebo pod tlakem, brzy začne uplatňovat každá zvolená moc.

Orwellovi se nedá upřít jedinečnost v tom smyslu, jak bravurně a s citem dokázal domyslet zdánlivě malicherné skutečnosti do jejich reálných důsledků a poukázat na možné následky naší lhostejnosti k politickému řádu. Prostřednictvím svých děl připomíná význam hodnot, jichž si v otupělosti každodenního života nejsme schopni vážít a varuje před společností, která si osvojuje totální nárok na jedince. Vždy záleží jen na nás, lidech, zda bude nebo nebude zneužita.

Summary

George Orwell, born Eric Artur Blair, is considered to be an outstanding English novelist, essayist and journalist of the first half of the twentieth century. He is famous for his ingrained socialistic orientation and thus most of his works speak out against money, hypocrisy, poverty and injustice.

Orwell started to write because he was dissatisfied with the society in which he lived. He was discontented with the world around him, with big differences between the rich and poor and with the conception of superiority and inferiority among people. His main principles were to use common sense, to be a reasonable and agreeable person and not to lie to himself or to other people.

It is obvious that in his writings he was inspired by his personal experience. Orwell's own life story influenced also his political opinions which are reflected in all of his works. He was a real pessimist, nothing was good for him enough, for he was convinced that there was no escape from the vicious circle of belonging to the hypocritical society and he never saw the light at the end of the tunnel.

It is surprising how his descriptions of the totalitarian features of fictitious regimes correspond with real totalitarian systems. Never should we underestimate his foresight because it has hardly lost its topicality. Totalitarian regimes still exist and there is a permanent threat of misusing power by every incoming authority. Throughout his works Orwell warns people against any perversion of 'civilized control'.

Seznam literatury

Primární:

- Orwell, G.: A Clergyman's Daughter, Penguin Books, London, 1990.
- Orwell, G.: Barmské dny, překlad: Zuzana Šťastná, Volvox Globator, Praha, 1998.
- Orwell, G.: Bože, chraň aspidistru, překlad: Zuzana Šťastná, Volvox Globator, Praha, 2001.
- Orwell, G.: Coming Up For Air, Penguin Books, London, 1967.
- Orwell, G.: Down and out in Paris and London, Penguin Books, London, 1996.
- Orwell, G.: Farářova dcera, překlad: Kateřina Svobodová, Volvox Globator, Praha, 2000.
- Orwell, G.: Hold Katalánsku, překlad: Gabriel Gossel, Odeon, Praha, 1991.
- Orwell, G.: Homage to Catalonia, Secker & Wartburg, London, 1967.
- Orwell, G.: Keep the Aspidistra Flying, Penguin Books, London, 1989.
- Orwell, G.: Nadechnout se, překlad: Petr Kopecký, Odeon, Praha, 2003.
- Orwell, G.: Na dně v Paříži a Londýně, překlad: Hana a Vladimír Rogalewiczovi, Votobia, Olomouc, 1996.
- Orwell, G.: The Burmese Days, Penguin Books, 1996.
- Orwell, G.: Uvnitř velryby a jiné eseje, překlad: Kateřina Hilská, Atlantis, Praha, 1997.
- http://whitewolf.newcastle.edu.au/words/authors/O/OrwellGeorge/prose/RoadToWiganPier/wiganpierpart_9.html
- <http://etext.library.adelaide.edu.au/o/orwell/george/o79e>
- <http://www.resort.com/~prime8/Orwell>
- http://www.orwell.ru/library/articles/ABomb/english/e_abomb

Sekundární:

Atkins, J.: George Orwell. A literary Study, Calder & Boyars, London, 1971.

Crick, B.: George Orwell: A life, Penguin books, London, 1992.

Davison, P.: George Orwell: A literary life, Macmillan, London, 1996.

Ford, B.: The New Pelican Guide to English Literature, vol. 8, London 1995.

Ingle, S.: George Orwell: A political life, Manchester University Press,
Manchester, 1994.

Skála, P.: Postřehy a fikce George Orwella, Svoboda, Praha, 1985.

Shelden, M.: Orwell. The Authorised Biography, Minerva, London, 1992.

<http://books.guardian.co.uk/departments/classics/story/0,6000,122528,00.html>